

NYAKIŠIŠO YE E TSENELETŠEGO MABOPI LE KGETHOLOGANYO LE MOYANA
WA BOSETŠHABA BJALO KA GE H. M. L. LENTSOANE A DI TŠWELEDITŠE MO
PADING YA GAGWE YA MEGOKGO YA LETHABO

KA

MOORE SUZAN MODIBA

E TŠWELEDITŠWE GO YA KA DINYAKWA TŠA LENGWALO

LA

MASTASE (MASTER OF ARTS) MO GO SENTHARA YA M. E.R.

MATHIVHA DIPOPELONG TŠA AFRIKA, BOKGABO LE SETŠO

KAROLONG YA SESOTHO SA LEBOA

GO LA

YUNIBESITHI YA VENDA

MOHLAHLI: PROFESA M. A. MAKGOPA

MOTHUŠAMOHLAHLI: NGAKA L. E. MPHASHA

TŠATŠIKGWEDI: 08 MATŠHE 2013

Nna, Moore Suzan Modiba, ke ikana gore lengo le la mastase Yunibesithing ya Venda le tlišwa ke nna le gore ga sa nka la tlišwa ke motho mabapi le tikrii mo goba yunibesithing ye nngwe. Ke mošomo wo o ngwadilwego ke nna. Dipuku tšeo di thušitšego gammogo le batho bao go boledišanwego le bona tšweletšong ya mošomo wo di tšweleditšwe.

Tshaeno: Modiba M-S

Tšatšikgwedi 11 April 2014

UNIVERSITY OF VENDA
LIBRARY

Ke iša ditebogo go Modimo ge a nkgontšhitše go phethagatša lengwalonyakišišo le. Go motswadi wa ka, ke re a gole boka tlou, tšhukudu go yena e be mošemanyana.

Go Profesa Makgopa le Ngaka Mphasha, ke hlaelwa ke mantšu. Go lena ke re tšwelang pele ka go fahlolla setšhaba se sa gatorena. Lerato, botho le tlhohleletšo tseo le mpontšhitšego tšona, le go ba bangwe go be bjalo. Moputso wa lena o Legodimong.

Ga ke rate go lebala Yunibesithi ya Venda le ba lekgotla la National Research Foundation ge ba ile ba nthuša ka swika la ramošweu go tšweletšeng ga lengwalonyakišišo le. A go be bjalo le go ba bangwe. Ke leboga thušo ya lena.

E NEELWA KA TLHOMPHO

Go molekani wa ka, bana ba ka, Moshitadi, Maphure, Maimemele le Mabule, ke re kodumelang, le ithute ka nna gore thuto ga e tšofalelwe.

These racial differences continue to harm and destroy the social system and integrity of our rainbow nation, South Africa. According to Lensena (1992:5), societal norms and values can divide nations as one nation may not want cross-cultural, inter-racial or international marriages to take place in it. Individuals in society would, therefore, be compelled to live within the parameters of societal norms and values. Defiance of these norms and values can result in being cast out or banished from one's own nation.

Because of the broad nature of this research topic, the research researcher has decided to narrow it down and only focus on domestic issues of marriage. An example of such issues is a situation wherein a young man or woman is prohibited from taking someone from a different clan as a wife or husband by either in the household or clan.

SUMMARY

This study aims to investigate, unearth and curb the problem of racial divisions amongst the different ethnic groups in South Africa. These racial differences continue to harm and destroy the social aspect and integrity of our rainbow nation, South Africa. According to Lentsoane (1992:5), societal norms and values can divide nations as one nation may not want cross-cultural, inter-racial or international marriages to take place in it. Individuals in society would, therefore, be compelled to live within the parameters of societal norms and values. Defiance of these norms and values can result in being cast out or banished from one's own nation.

1.2 Moyana wa bošetšhaba 4

Because of the broad nature of this research topic, the present researcher has decided to narrow it down and only focus on domestic issues of marriage. An example of such issues is a situation wherein a young man or woman is prohibited from taking someone from a different clan as a wife or husband by elders in the household or clan.

1.3 Bošetšhaba 12

KGAOLO YA BOBEDI

1 TSWELETŠO YA KGETHOLOGANYO LE MOYANA WA BOSETŠHABA 14

2.1 Matseno 14

2.2 Ka mkgwa woo Lentsoane a tšweletšago hlogotaba ye ya kgethologanyo le moyana wa bošetšhaba ka gona mo pading ya gagwe 14

2.3 Pele ga dikgethokakareišo tša mathomo tša go tšwalwa ga Afrika ye mpeša 19

2.3.1 Didutong 19

2.3.2 Mešomong 20

2.3.3 Madulo 20

2.3.4 Mekgatleng ya dipolitiki 21

2.3.5 Dikorekeng 21

2.3.6 Dipankeng 21

MATENG

LETLAKALA

1.1	Matseno.....	1
1.2	Maikemišetšo.....	1
1.3	Nepo.....	2
1.4	Tlhalošo ya mareo.....	2
1.4.1	Kgethologanyo.....	2
1.4.2	Moyana wa bosetšhaba.....	4
1.5	Tema yeo e lemilwego.....	11
1.6	Tema yeo e lengwago.....	11
1.7	Seo se hlohleleditšego nyakišišo ye.....	12
1.8	Mokgwanyakišišo.....	12
1.9	Boahlamo.....	12

KGAOLO YA BOBEDI

2.	TŠWELETŠO YA KGETHOLOGANYO LE MOYANA WA BOSETŠHABA.....	14
2.1	Matseno.....	14
2.2	Ka mokgwa woo Lentsoane a tšweletšago hlogotaba ye ya kgethologanyo le moyana wa bosetšhaba ka gona mo pading ya gagwe.....	14
2.3	Pele ga dikgethokakaretšo tša mathomo tša go tswalwa ga Afrika ye mpsha.....	19
2.3.1	Dithutong.....	19
2.3.2	Mešomong.....	20
2.3.3	Madulo.....	20
2.3.4	Mekgatlong ya dipolitiki.....	21
3.4.5	Dikerekeng.....	21
3.4.6	Dipankeng.....	21

3.4.7	Kgokagano.....	21
2.4	Ka morago ga dikgethokakaretšo tša mathomo tša go tswalwa ga Afrika-Borwa ye mpsha.....	22
2.4.1	Dithutong.....	22
2.4.2	Mešomong.....	23
2.4.3	Madulo.....	23
2.4.4	Mekgatlong ya dipolitiki.....	24
2.4.5	Dikerekeng.....	24
2.4.6	Dipankeng.....	25
2.4.7	Kgokagano.....	25
2.5	Mafetšo.....	25

KGAOLO YA BORARO

3.	TLHALOŠO YA MAITSHWARO A BATHO BA GAMARISHANE MABAPI LE TABA YA DIKGONENG.....	26
3.1	Matseno.....	26
3.2	Maitshwaro le maikutlo a Kgoteledi.....	26
3.3	Maitshwaro le maikutlo a batho ba Gamarishane	28
3.4	Mafetšo.....	30

KGAOLO YA BONE

4.	MAITSHWARO LE MAIKUTLO A A FAPANEGO MABAPI LE LENYALO LA BATHO BA MERAFAE YA GO FAPANA.....	32
4.1	Matseno.....	32
4.2	Maitshwaro le maikutlo a bafsa bao ba sa kwanego le taba ya Dikgoneng ya go ratana le Mihloti.....	32
4.3	Maitshwaro le maikutlo a bafsa bao ba thekgago Dikgoneng mabapi le taba ya gagwe ya go ratana le Mihloti.....	34
4.4	Mabaka ao a hlohleleditšego maitshwaro a bona.....	38

4.4.1	Go se kokantšhe setšo sa bona le sa mehlobo ye mengwe.....	38
4.4.2	Go sepela le mabaka.....	38
4.5	Mafetšo.....	39

KGAOLO YA BOHLANO

5.	DIPOELO TŠA KGETHOLOGANYO YA MERAPE GO TŠWA PUKUNG YA LENTSOANE.....	41
5.1	Matseno.....	41
5.2	Dipoelo tša kgethologanyo ya merape go tšwa pukung ya Lentsoane.....	41
5.2.1	Go dirwa boithatelo ntle le ditherišano.....	41
5.2.1.1	Ka lapeng go thoma go se be bose, go tsoga dintwa le mašata.....	41
5.2.1.2	Mašata le dintwa di dira gore lapa le lahlegelwe ke seriti sa lona.....	42
5.2.1.3	Ka lapeng go tsoga lenyatšo.....	42
5.2.1.4	Kgoteledi o thoma go lwala.....	46
5.2.1.5	Kgoteledi o ikepetše lebitla.....	46
5.3	Mafetšo.....	48

KGAOLO YA BOSELELA

	THUMO YA LENGWALONYAKIŠIŠO.....	50
6.1	Matseno.....	50
6.2	Tšeo di hweditšwego.....	50
6.3	Ditšhišinyo.....	51
6.3.1	Tlhahlo.....	51
6.3.2	Kgokagano.....	51
6.3.2.1	Seyalemoya.....	51
6.3.2.2	Thelebišene.....	52
6.3.2.3	Dikuranta.....	52

KOAGOLO YA PELE

6.3.2.4	Inthanete.....	52
6.3.3	Dikopano.....	52
METHOPO.....		53

Intlelago, maikemisetso, batho ba ba khathalelelekele nyakisiso, nopa, tihiso ya mara, kama yea e lesofiso, kama yea e lekwago le mkgwanyakisiso. Karohwana ya mafilele mo kgachong ye e le go thweletsa potlano ya dikgalo ka go fapana ga tsona tseo di bopago langwana, ntle ka le.

1.2 MAIKEMISETšo

Afrika-Borwa ke naga ye lokolego yea e naga le molaahoo wo badudi ba naga ye ha o latelago le go kgantsha ka wena. Molaahoo wo o tloga o bea taba pepeneneng gore maibe mang goba mang o na le tselo ye go balela potelo yea e e tlogo. Motho ga a swanela go nyenyefatwa ka lebaka le potelo ye gagwe. Go feta seo, matlano a lesofiso a Afrika-Borwa ka a sekwato, ka seo, go go letame leo go thwego le feta le lengwe ka boima. Batho ka moka ba Afrika-Borwa ba sekwato go lokolego go ba balela dipotelo tsa gabobona le go latela ditso tsa bona ka go molaahoo a ba dumelela.

Se sengwe gape ke gore taba ya kgetholo ya merafe e swanelo go fediswa, gomme go latelwe seo go thwego re batho ba re. Bathobaso ba ikgatelela ka go se nshope le go se kgantsha ka dipotelo le ditso tsa bona. Ba etefitše Seisimane pele ka baka la go nyatša dipotelo tsa bona. Re ikgatelela ka go se amogele dipotelo le ditso tsa rena re bona tše dipotelo le ditso tše dingwe di kaone go feta tše rena.

Kgetholo ya merafe ke bohata bjo bogolo mo Afrika-Borwa ka moka. Afrika-Borwa ke naga yea e lego le merafe ye mentšhi ya batho le ditso tsa bona tše go fapana. Batho ga ba amogelane. Go na le go tšetšana fase ganmogo le go se kwefilane. Pele go hwetšwa tšatšho mo Afrika-Borwa, go be go sa kgonege gore Mothomolweu a nyalane le Mothomoso. Se sengwe gape ke gore go be go sa kgonege gore bana ba Bathobaso ba tšone dikoto le bana ba Bathomolweu. Se se be se direlwe melawana ya go tšeta mebala le ditso tsa rena.

1.1 MATSENO

Kgaolo ye e tšwelela bjalo ka matseno a lengwalonyakišišo. Mo go yona go tšwelela tše di latelago: maikemišetšo, bothata bjo bo hlohleeditšego nyakišišo, nepo, tlhalošo ya mareo, tema yeo e lemilwego, tema yeo e lengwago le mokgwanyakišišo. Karolwana ya mafelelo mo kgaolong ye e ile go tšweletša peakanyo ya dikgaolo ka go fapana ga tšona tšeo di bopago lengwalonyakišišo le.

1.2 MAIKEMIŠETŠO

Afrika-Borwa ke naga ya tokologo yeo e nago le molaotheo wo badudi ba naga ye ba o latelago le go ikgantšha ka wona. Molaotheo wo o tloga o bea taba pepeneneng gore motho mang goba mang o na le tokelo ya go bolela polelo yeo a e ratago. Motho ga a swanela go nyenyefatšwa ka lebaka la polelo ya gagwe. Go feta fao, maleme a lesometee a Afrika-Borwa ke a semmušo, ka fao, ga go leleme leo go thwego le feta le lengwe ka boima. Batho ka moka ba Afrika-Borwa ba swanetše go lokologa ge ba bolela dipolelo tša gabobona le go latela ditšo tša bona ka ge molaotheo o ba dumelela.

Se sengwe gape ke gore taba ya kgethollo ya merafe e swanetše go fedišwa, gomme go latelwe seo go thwego re batho ba tee. Bathobaso ba ikgatelela ka go se itshepe le go se ikgantšhe ka dipolelo le ditšo tša bona. Ba etišitše Seisimane pele ka baka la go nyatša dipolelo tša bona. Re ikgatelela ka go se amogele dipolelo le ditšo tša rena re bona nke dipolelo le ditšo tše dingwe di kaone go feta tša rena.

Kgethollo ya merafe ke bothata bjo bogolo mo Afrika-Borwa ka moka. Afrika-Borwa ke naga yeo e bego le merafe ye mentši ya batho le ditšo tša bona tša go fapana. Batho ga ba amogelane. Go na le go tšeelana fase gammogo le go se kwešišane. Pele go hwetšwa tokologo mo Afrika-Borwa, go be go sa kgonege gore Mothomošweu a nyalane le Mothomoso. Se sengwe gape ke gore go be go sa kgonege gore bana ba Bathobaso ba tsene dikolo le bana ba Bathobašweu. Se se be se diretšwe melawana ya go šetša mebala le ditšo tša rena.

Tulo le yona e be e arogantšhwa go ya ka dipolelo le ditšo tša rena. Batsonga ba be ba na le pitšana yeo ba bego ba fihlilwe go yona. Basotho ba Leboa le bona ba be ba na le sehloga seo ba bego ba goragora go sona. Bathobašweu bona ba be ba na le molala wo o bego o beetšwe bona go ka ragaraga go wona. Seo e be e le pakanekgolo ya kgethollo ya merafe. Morago ga go belegwa ga mmušo wo mofsa, seo se ile sa nyamelela le muši wa dikwekwele. Molaotheo ke wa go dira gore motho mang goba mang a dule a be a tsene sekolo fao a ratago gona. Ke ka fao Bathobašweu le Bathobaso lehono le ba swarwago ke boroko kgauswi le kgauswi, gomme bana ba bona ba dule go tee tafoleng ba rutwa ke motho o tee. Ba amušwa le tee letswele la thuto. Ke seo temokrasi e dirilego sona.

1.3 NEPO

Nepo ya lengwalonyakišišo le ke go lemoša batho kotsi le mathata ao a hlolwago ke kgethologanyo le moyana wa bosetšhaba. Lengwalonyakišišo le le ile go bontšha dintlha tšeo di ilego go thuša go fediša taba ye ya kgethollo le moyana wa bosetšhaba. Le ile go thuša go bontšha batho gore re swanetše go amogelana go sa kgathalege gore re ba morafe ofe, setšo sefe, seemo mabapi le lenyalo, tumelo, polelo le matswalo, bong le mmala. Batswadi le bona ba swanetše go thekga bana ba bona ka thokong ya tša manyalo go sa kgathalege gore ngwana o nyala motho wa morafe ofe. Ba swanetše go hlogonolofatša manyalo a bana ba bona gore lenyalo le tle le atlege.

1.4 TLHALOŠO YA MAREO

1.4.1 KGETHOLOGANYO

Ke ge batho ba bangwe ba ipeela thoko ebile ba kgethologanya ba bangwe go ya ka mmala, bong, dipolelo, ditšo le tše dingwe. Sehlopha se se ikgethollago ke seo se tšwago nageng e tee ebile se phela ka mekgwa ya go swana. Go ra gore mekgwa ya sona ya go phela e tšwa mothopong o tee. Batho bao ba kgethollwago ke bao e lego gore ga ba tšwe nageng yeo ka pelego ebile ga ba phele ka mekgwa ya setšhaba seo ba dutšego go sona. Hawkins (1996:141) o hlaloša lereo le ka go re:

“To treat people differently or unfairly; e.g., because of their race, sex or religion.”

Robert le Donn (1996:195) ba hlaloša lereo le ka go re:

“It refers to a special type of attitude-generally, a negative one-toward the members of some social group.”

Ba tšwela pele ka go hlaloša lereo le ka go re:

“It also refers to negative actions towards those individuals-attitudes translated into actions.”

Robert le Donn (1996:196) ba tšwela pele ka go hlaloša lereo le ka go re:

“When most people think about prejudice, they tend to focus on its emotional or evaluate aspects. They emphasise the strong feelings and irrational hatred that so often characterize racial, religious or ethnic prejudice.”

Abraham le Hashel (1907:1) ge ba hlaloša kgethologanyo go ya le ka mmala ba re:

“Racism is man`s gravest treat to man-the maximum of hatred for a minimum of reason.”

Martin (1929:1) ga a bontšhe a kgahlwa ke taba ye ya kgethologanyo go ya ka mmala. O tiišetša ntlha ya gagwe ka go re:

“Let us all hope that the dark clouds of racial prejudice will soon pass away, and that in some not too distant tomorrow the radiant stars of love and brotherhood will shine over our great nation with all their scintillating beauty.”

Hitler (1989:1) ge a tšweletša lereo le ka mokgwa wa moswananoši o re:

“If I can send a flower of the German nation into the hell of war without the smallest pity for the shedding of precious German blood, then surely I have the right to remove millions of an inferior race that breeds like vermin.”

Friedrich (1968:2) ge a tlaleletša seo se ngwadilwego ke Hilter ka mo godimo o re:

“At the heart of racism is the religious assertion that God made a creative mistake when He brought some people into being.”

Nelson (1994:1) yena o hlaloša ka mokgwa wo a hloilego kgethologanyo ka gona, gomme o bea taba ya gagwe ka mokgwa wo o latelago:

“I hate racial discrimination most intensely and all its manifestations. I have fought all my life; I find now, and I will do so until the end of my days. Even although I now happen to be tried by one, whose opinion I hold in high esteem, I detest most violently the set-up that surrounds me here. It makes me feel that I am a Black man in a White man`s court. This should not be, I should feel perfectly at ease and at home with the assurance that I am being tried by a fellow South African, who does not regard me as an inferior, to a special type of justice.”

Harry (1908:1) yena o bona taba ye ka mokgwa wo:

“In order to get beyond racism, we must first take account of race. There is no other way. And in order to treat some persons equally, we must treat them differently.”

Manyalo le ona a laetša kgethologanyo go ya ka mmala, dipolelo, ditšo le tše dingwe. Taba ye ke ye nngwe ye e dirago gore batho ba palelwe ke go dula moriting o tee le go kgotlelelana. Kgopolo ye e tšweletšwa ke Thompson (1996:190) ka tsela ye:

“The prohibition of Mixed Marriages Act (1949) and the Immorality Act (1950) created legal boundaries between the races by making marriage and sexual relations illegal across the colour line.”

Go tšwa go sengwalwa sa inthanete, mantšu a Collier (2012:2) a tloga a bontšha kgethologanyo ka mokgwa wo o sa belatšego. Ona a tšwelela ka tsela ye e latelago:

“We don` t have the facilities to accomodate other people. We haven` t got any invitations to black, Muslim events. Of course we are not invited to Jewish events and stuff.”

1.4.2 MOYANA WA BOSETŠHABA

Ke mokgwa wo setšhaba se sengwe le se sengwe sa batho se itlhaolago ka gona ka ge se ena le tumelo ye e itšego, polelo le setšo se tee, gomme se abelana bohwa bja sona. Maloko a setšhaba sa gona a re mola a itlhaotše, a botegela mekgwa ka moka ya sona ya go phela. Boleng bja sona bo bonagala ka dinako tša mešomo setšhabeng. Motho yo a welago

sehlopheng seo, ga se a swanela go wela setsšhabeng se sengwe goba a tšea mekgwa ya sona ya go phela. Motho wa go se wele setšhabeng seo ga a lebelelwe ka leihlo le lebotse ke maloko a setšhaba.

Ge Hawkins (1996:141) a hlaloša lereo le o re:

“Tribalism refers to a group of families living in one area as a community ruled by one chief.”

Gluckman (1960:65) o tlaleletša tlhalošo ya Hawkins ya ka mo godimo ge a re:

“Each tribe is an organised political unit with a complex internal structure.”

Ge a tšwela pele ka go hlaloša ka mokgwa wo batho ba ka kwešišago lereo le, Gluckman (1960:57-58) o re:

“An African Town man is a Town man, an African Miner is a Miner: he is only secondarily a tribe man. The moment an African crossed his tribal boundary, he was ‘detrivalised’, outside the tribe, though not outside the influence of the tribe. Correspondingly, when a man returns from the town into the political area of his tribe he is tribalised-de-urbanised, though not the influence of the town.”

Southall (1970:35) ge a naba go ya pele o bontšha gore:

“The fact is that many tribes have come into existence through a combination of reasonable cultural similarity with colonial administrative convenience, which in more recent times has often coincided with peoples’ own sense of need for wider levels of organization to enable them to exert more effective pressure on events”.

Glazer le Moynihan (1975:169) ba hlaloša lereo le ka go re:

“Ethnicity is defined as label for social groups which feel a sense of difference by virtue of common culture and descent.”

Hawkins (1996:130) yena o hlaloša lereo le ka go re:

“Ethnicity is belonging to a particular racial group within a larger set of people.”

Isaacs (1975:34) le yena o tlaleletša batho ba ba ka mo godimo ka go re :

“ ‘Basic group identity’ which all members inherit at birth and which satisfies the human need for ‘belongingness and self-esteem’ much better than the ‘secondary group identities’ augured later in life has been and continues to be more widely accepted.”

Go ya ka setsopolwa se sa ka godimo, Isaacs le yena o sa gatelela taba ya mothopo wa motho go ya ka setšo sa gabo go tšwa pelegong. Ke seo se kgotsofatšago dinyakwa tša motho go tseba gore ke yena wa moloko ofe ebile o tšwa setšhabeng sefe. Gore motho ke mang wa ga mang, setšo sa gabo ke sefe le gore ke wa moloko ofe ke dilo tše bohlokwa bophelong bja motho. Geertz (1973:259) yena o e bona ka mokgwa wo:

“That stems from the (given) or, more precisely as culture is inevitably involved in such matters, the assumed (givens) of social existence: immediate contiguity and icing connection mainly, but beyond them the givens that stems from born into a particular religious community, speaking a particular dialect of language and following particular social practices”.

Greertz le yena o sa gatelela taba ya setšo, polelo le lefelo la pelego. Peel (1989:200) yena o oketša taba ya gagwe ya moyana wa bosetšhaba ka tsela ye e latelago:

“However compiling the reasons for mobilization-regionally uneven development, the expansion of nation-state, multi-ethnic urbanization, etc, it still has to be worked at in cultural terms. The resultant ethnohistory or ‘historicist argument’ has been the standard means of intellectuals or ethnic missionaries to raise their fellows’ consciousness. But despite the ‘invention of tradition’ that it may involve, unless it also makes a genuine contact with people’s actual experience, that is with history that happened, it is not likely to be effective.”

Fenton (2003:23) o tswelletsa kgopolo ya gagwe tlhalošong ya lereo le ka mokgwa wo:

“Ethnic group refers to descent and culture communities with three specific additions: 1. That the group is kind of sub-set within a nation-state, 2. That the point of reference of difference is typically culture rather than physical appearance, and 3. Often that the group referred to is ‘other’ to some majority who presumed to be ‘ethnic’.”

Molaotheo wa Repabliki ya Afrika-Borwa (1996:15) mo go polelo le setšo o re:

“Mang le mang o na le tokelo ya go šomiša polelo ya gagwe le go kgatha tema mererong ya setšo sa boikgethelo, fela ga go yo a swanetšego go dira tše ka tsela ye e lego kgahlanong le mabaka a itšego a molao wa ditokelo.”

Go ya ka Molaotheo wa naga ya Afrika-Borwa, dipolelo ka moka gammogo le ditšo tša rena di a lekana. Ga go polelo goba setšo seo se fetago se sengwe. Maafrika ka moka re a lekana, le ge re ka no fapana ka dipolelo, mmala le tše dingwe. Ga go motho yoo a dumeletšwego go tšeela yo mongwe fase. Go ya ka The Educators’ Voice (2010:8), go a makatša go hwetša ka nako yeo re lego go yona go sa na le batho bao ba botšago bana ba sekolo ba re:

“Blacks know only sex and you can go and tell Zuma, I don’t care.”

Ao ke mantšu a morutiši wa Mothomošweu ge a be a roga bana ba sekolo. Mantšu a gagwe a bontšha gabotse gore le ge go thwe temokrasi e gona, go sa na le batho bao ba tletšego ka kgethologanyo ya merafe le gona go nyatša merafe ye mengwe. Mantšu a morutiši yo a tloga a bontša lenyatšo go rena Bathobaso gammogo le go mopresidente wa naga. Lereo le go bolelwago ka lona fa le hlalošwa ke Maleta (2011:2) ka mokgwa wo o latelago:

“Ke mokgwa wo sehlopha sa batho se o šomišago go hlaola ka ge se na le ditumelo, botšo, polelo le setšo se tee ebile se abelana bohwa bja sona. Batho bao ba re go itaola, ba botegela dihlopha tšeo ba bego go tšona.”

Wikipedia, the free encyclopedia (2008) e fa tšalošo ya lereo le ka tsela ye:

“... is referred as a possession of a strong cultural or ethnic identity that separates oneself as a member of one group from the members of another.”

Encyclopedia of the people (2003:372) e hlaloša lereo le ka tsela ye:

“... is a group of people with common characteristics that distinguish them from most other people of the same society. Members may have ties of ancestry, culture, language, nationality, or religion, or a combination of these things.”

Lereo le le hlalošwa ke Mminele (2008:15) a belaela ka kgethologanyo go ya ka merafe le moya wa go rerelelana sepitša wo o sepelelanago le lehloyo le. Mminele, mo pukung ya gagwe ya ‘Nswana wa mobu’, o šomišitše Phankga go lweša Lahlang yoo e lego hlogo ya sekolo motseng woo e sego wa gabo. Phankga o re Lahlang ga a swanela go ba hlogo ya sekolo ka ge e se yena nswana wa mobu. O re ke yena a swanetšego go ba hlogo ya sekolo ka ge e le yena nswana wa mobu. Go tliša se, re kwa Phankga mo go Nswana wa mobu a re:

“Ge ke be ke sa le maleng a mme, mme o be a fela a monoka mobu wo go ntiša ka wona. Ge ke belegwa, lentšu la ka la mathomo le kwelwe ke mobu wo, gomme ba ntlhapiša ka meetse ao a elago mo mobung wo. Ke godišitšwe ke eng ge e se dijo tša mobu wo? Bjale, sekolo se se swanetše go hlahlwa ke mang ge e se nswana wa mobu wo? Ke mang? Ke NNA!” (letl.15).

Setsopolwa se se tloga se bontšha kgethollo ya merafe. Taba ya gore motho o belegwe ke mang le gona kae ga e re gore o swanetše go ba mmušiši goba moetapele wa gona fao. Ge e le gore go bjalo nka be bontšhi bja batho bo dutše bo hloka mešomo. Ke ka fao re bonago go na le baetapele mafelong ao ba sa dulego go ona. Batho ba go swana boMathale, boZuma, gammogo le ba bangwe, ba a re buša le ge re se ba merafe ya gabobona. Phankga o tšwela pele ka taba ye ya gagwe ya kgethologanyo ya merafe ka go re:

“Lahlang ke mofaladi, o tšo kgotlela didiba ga gabo, a šwahla mafao; bjale o itirile kgošana mo Rethuše. Bogoši bjo ke BJA KA! Ka gona, o swanetše go

ntšhala morago. Go sego bjalo a nyakišiše tselana ya go ya ga gabo. Ke tla ba hlwela gae Babinatau-Bana ba tau ga re jane re molokomong” (letl.15, 16).

Setsopolwa se se tloga se bontšha gore Phankga ga se a ikemišetše go tšwa ka gare ga kgethologanyo ya merafe. O rutegile efela thuto ga se ya mo dira selo. Phankga o sa hloka tlhahlo ya maleba. Mo tabeng ye ya kgethollo ya merafe, Phankga o thekgwa ke malome wa gagwe go wiša mmušo wa Lahlang. Re kwa malomeagwe a re:

“Motlogolo, taba ya gago e kwala gabotsebotse. Ebile madi a ka a abela ge ke e gopodišiša gonabjale. Motšwadinageng yo a ka se re iše felo. Ngwana wa rena o tlo re fišegela ka baka la madi ao a re tlemagantšego, a bilego a re rokagantše. Re swanetše go e phafogela taba ye” (letl.20).

Malome’ a Phankga o bonala a khoše moya wa Phankga wa go ntšha Lahlang setulong. Ba bona Lahlang e le motšwadinageng mola a fahlolotše bana ba bona nako ye telele. Malome wa Phankga o tšwela pele ka go re:

“Lekomfere lela ke kgale le re dirile kgogwanarobala, o a rereša, motlogolo. Le swanetše go kobakoba ka morago ga gago, o le gapeletše go dira tšeo e lego kgale le swanetše go re direla tšona. Ge le palelwa re tla bona ka ge le etshwa lehlole, gomme re tla le laetša tsela ya go ya ga gabolona, ra thwala yo mongwe. Ke selo mang, le tatagolona re sa mo tsebe? Lahlang o re dira dinku, eye? A ka tla a go ema pele ge o nyaka go tšwetša bana beno pele? Banna! Ke tla botša Mafamo taba ye ka pela. Ke tseba gore yena o tla e fofiša bjalo ka sesasedi mo motseng” (letl.20).

Setsopolwa se se re šupa gore kgethologanyo ya merafe e tloga e sa loka le gatee. E dira gore go be le lehloyo le dintwa le mo go sa swanelago. Lahlang ke kgale a šoma sekolong seo sa Rethuše, eupša tšeo go bolelwago ka tšona di be di se gona. Phankga o bjala moya wa dintwa nageng ya gabo. Moya wo wa mpherefere o o bjala le go maloko a mangwe a sekolokomiti. Pogoti ge a lahlela la gagwe la bošwana o re:

“Le nna ke ema le lena, Batau, ke re motšwabotšo a ka se ke a ema ngwana wa gae ka pele. Ge e ka be e le kua Makgoweng ba ka be ba sa mo senyetše sebaka

Lahlang yoo wa lena. Bašemane ba be ba tla mo thenkgolla ka morodi. Bjale ka gore mo ke mahlakung, ge go šetše go thatafile le tla be la leka go mo thenkgolla ka modu” (letl.38).

Phankga ga a hwe matwa ka ge a tseba seo a se nyakago. O šomiša batho bošaedi. O ba rekela le mabjala gore ba mo thekge mo moyeng wa gagwe wa go bjala mpherefere. Mafamo o kalatša batho ka go re:

“Bjala bjo ke bja morwa wa lena yo le mmonago a bokaletše mo setulong – Phankga! Yena yo e lego ngwana wa mobu wo gare ga lena bana ba mobu wo. Le mo tseba gabotse, o le phumolela bana melaka le dithoko le maši mola sekolong” (letl.49).

Mokhura le yena o tukiša mollo ka go re:

“Ke ema go tiiša taba yeo le go le botša magato ao re šetšego re a tšere. Ka mo le šetšego le kwele, re nyaka ge ngwana wa rena Phankga, e eba hlogo ya sekolo se. Sa pele se se re kgorometšago ke gore ke ngwana wa mobu wo; ka gona o tla re direla ka phišego go fetiša motšwobotšo yola Lahlang; yoo le tatagwe re sa mo tsebego” (letl.51).

Mokhura o tšwela pele ka go re:

“Lemogang gore Lahlang ke lekomofere, ke go re: motšwadinageng, mola Phankga e le ngwana wa mobu WO!” (letl.51).

Mokhura ga a hwe matwa. O sa tšwela pele ka go re:

“Lahlang ga a tloge a rakwa, Batau! A a šuthe, a re tšwele motse, o ngwathile go lekane! Re nyaka ngwana wa mobu! Ngwana wa madi a rena, re nyaka go itišetša, e sego go dišetšwa, bana ba godile, Batau!” (letl.52).

Ditsopolwa tše ka moka go tšwa pukung ye ya Mminele di tloga di hlaloša kgethologanyo ya merafe. Mminele o re bontšha gore go sa na le bothata bja kgethologanyo ya merafe dikolong

moo batho ba nyakago maemo ka lebaka la gore ke bona bana ba mobu. Le ge motho wa gona a se na bokgoni, o llela boetapele ka ge e le yena ngwana wa mobu. Ke ka fao re bonago go na le bothata bja dipolelo tša go se kgahliše mo dikolong ka ge go thwalwa batho bao ba se nago bokgoni.

1.5 TEMA YEO E LEMILWEGO

Dinyakišišo tšona di bile gona, eupša ga se tšeo di tseneletšego. Serudu (1977) o be a gatelela kudu kgethologanyo ya batšwantle. O re batšwantle ba bonwa bjalo ka batsenela mafelong ao ba sego ba belegwa go ona. Ba ba phadišanong le bengnaga tabeng ya go hwetša mešomo le ditirelo. Ba tlile go bakiša bengnaga dithoto tša bona. O hlaloša ka mokgwa woo batšwantle ba sa amogelegego ka gona ge ba fihlile nageng ye nngwe. Batho ba babjalo ge ba šetše ba fihlile nageng ya gona, setšhaba se a ba boifa ka gore ba tla feleletša ba tšeele bana ba mobu mešomo goba ba tla ka mekgwa ya go se tsebalege go swana le go rekiša diokobatši, go utswa goba go dira dilo tše dingwe tšeo di sa amogelegego setšhabeng. Motimele (1997) yena o lebeletše kgethologanyo ya bong mešomong. Basadi ba sa kgethologanywa mešomong ya go fapana le ge bokgoni ba ena le bjona. Taba ye e dira gore seriti sa bona bjalo ka batho se di nyenyefatšwe, gomme e kgahlanong le Molaotheo wa Repabliki ya Afrika-Borwa (1996).

1.6 TEMA YEO E LENGWAGO

Fa go ile go lebelelwa kgethologanyo ya merafe lenyalong le maikutlo a batho ba go thekga kgethologanyo le a bao ba sa e thekgego. Go nyala mohlobo wo mongwe ka setšo ke bohlola. Batswadi ba nyaka bana ba bona ba nyala goba ba nyalwa ke batho bao ba ratwago ke bona, e sego bao bana ba bona ba ba ratago. Lengwalonyakišišo le le laetša gore ga go na molato ge motho a nyala goba a nyalwa mohlobong wo e sego wa gabo. Le nyaka go bontšha gore mmapelo o ja serati, senyakelwa ga a se rate. Mo go lego lerato magareng ga mehlobo ye mebedi ya batho, ditšo le dipolelo tša go fapana di gakwa ke sefero. Polelo ya lerato e tee. Le ge batho ba ka fapana ka ditšo goba dipolelo, se se šalago ke gore dinyakwa tša bona di a swana. Ngwana ga se a swanela go kgahliša batswadi ka go nyala goba go nyalwa ke motho yo a sa mo ratego. Go na le fao lengwalonyakišišo le le laetšago gore batswadi ba go se sepele le mabaka ba feleletša ba ipakela malwetši. Batswadi ka nako ye nngwe ba feleletša ba sa tsenelane le bana ba bona ka lebaka la taba ya go swana le yona ye. Ngwana a se re ge a palelwa, a šupa motswadi.

1.7 SEO SE HLOHLEDITŠEGO NYAKIŠIŠO YE

Lengwalonyakišišo le le hlohleditšwe ke seo se diregago magareng ga rena badudi ba Afrika-Borwa. Le ge molaotheo o bolela gore re swanetše go amogelana, taba ya kgethologanyo ya merafe le moyana wa bosetšhaba e sa le pharela go rena. Bontši bja rena mo Afrika-Borwa re bonala ka go šitwa ke kgotlelelano le go amogelana. Seo se bonala kudu mešomong ya rena, dikerekeng, malapeng, mererong ya mahu, manyalong le dipapading. Gantši se o ka se ukamela le go se lemoga kudu medirong yeo o hwetšago gore merafe ye mentši e kopane, gomme go atiša go šoma leleme leo batho ba lona e lego ba bantši mme gwa ba le toloki ya Seisimane. Bana ba rena le bona ba bolela ka Seisimane mo mekgotheng ge ba bapala. Ditšo le medu ya dipolelo tša bona di nama di hwelela. Go bonala eke ge motho a bolela ka Sesotho sa Leboa goba Setsonga o šaletše morago ka bophelo. Seo se bontšha le rena batswadi re sa mela gabotse godimo ga setšo sa rena.

1.8 MOKGWANYAKIŠIŠO

Mokgwanyakišišo wo o yago go šomišwa ke wa *conceptual analysis*. Dipuku tša go fapana di ile go sekasekwa. Inthanete le dijenale le tšona di tla lebelelwa go šogana le pharela ye ya taba. Mokgwa wo ke wona o šomišwago go utolla mekgwa ya batho, ditšo, merafe le tše dingwe. Lengwalonyakišišo le ke la go nyakolla mathata a kgethologanyo ya merafe ao a tšwelago pele mo Afrika-Borwa.

1.9 BOAHLAMO

Lengwalonyakišišo le le bopša ke dikgaolo tše tshelago, gomme tšona di beakantšwe ka tsela ye e latelago:

Kgaolo ya pele ke matseno, gomme mo go yona go tšwelela tše di latelago: matseno, maikemišetšo, nepo, tlhalošo ya mareo, tema yeo e lemilwego, tema yeo e lengwago, seo se hlohleleditšego nyakišišo ye, mokgwanyakišišo le boahlamo.

Kgaolong ya bobedi go tla lebelelwa ka mokgwa wo Lentsoane a tšweletšago hlogotaba ye ka gona mo pading ya gagwe, pele ga dikgethokakaretšo tša mathomo tša go tswalwa ga

Afrika ye mpsha gammogo le ka morago ga dikgethokakaretšo tša mathomo tša go tswalwa ga Afrika ye mpsha.

2. TŠWELELAGO YA KGETHOKAGANYO LE MOYANA WA BOSETŠHABA
Kgaolong ya boraro go tla lebelelwa kgatelelo yeo e tšwelelago go moanegwathwadi mabapi le go nyala mohlobo o šele. E hlaloša maikutlo a batho bao ba gogelago felo go tee le ka mokgwa wo ba tenegago ka gona ge ba ekwa gore ngwana wa bona o ya go nyala mosadi wa mohlobo wo e sego wa gabo. Ga go fao thekgo e tšwago gona. Kgaolo ye e laetša gabotse gore ke batho ba go phela sekgale, ba go ganana le diphetogo.

Kgaolong ya bone go tla lebelelwa gore le ge go na le batho bao ba oketšago bothata bja gore moanegwathwadi a be ka fase ga kgatelelo, ba go mo thuša le go mo fa maatla a gore a tšwele pele ka maano a gagwe ba bile gona. Batho ba go mo thekga ke bao ba kwešišago gore bophelo ga bo a ema felo go tee. Go tšwelela le mabaka ao a hlohleleditšego maitshwaro a bona.

Lentsoane o tšwelela hlogoneng, le va gona le tšwelela go tšwaga gore go na le ntwana
Kgaolong ya bohlanano go tla bontšhwa dipelo tša kgethologanyo ya merafe go tšwa pukung ya Lentsoane.

Batsonga, Mmašaga Dikgongeng le Tšwa ka tšwa le Dikgongeng ka haka le gore Dikgongeng o
Kgaolong ya botshelela re ile go ruma taba ye ya kgethologanyo ya merafe mo Afrika-Borwa le ditlhotlo tšeo di lego gona mešomong, dikerekeng, dikolong, mekgatlong ya go fapana le mafelong a mangwe.

"Lantone gona o mpaletšhe, ngwana tšwa: Ntwana ga o kaka mo Gadieng, o no
kwa motha a le Nyitoria, Nyitoria. Lantone gona e daga o nšheditše bafolu bja
gago nyanyang. Ke be le re-ntwano, gona o mpaletšhe, Tšwa gaga ka ye nako
di nšhemiša hlogoneng ga go tšwa go tšwa. Ga ka se tšwa gore nka reng
Dikgongeng, tšwa gaga nka se di kgona" (letl.5)

Go ya ka setsopelwa le se-ntwano, Kgoteledi o nyaka go kgethela Dikgongeng mosadi yoo
yena e bonago eka ke mosadi ka ge e le Mosadi wa gabo. Re kwa a mmašaga gore mmašaga
ga e kaka Gadieng, a se ka a mmašaga ka mosadi wa go tšwa Pforia. Kgoteledi o bolola le
Dikgongeng ka haka ya ntwana. Ga e bolola le yena gabotse. Mmašaga a "Nyitoria-Nyitoria" a
bontšha gabotse gore motha yoo a nšhelago o bešhele. Kgoteledi o bolola gaga le gore
Dikgongeng o nšheditše bafolu bja gago ngwana, le gore a be e re ka mmašaga tšwa. Tšwa ka

KGAOLO YA BOBEDI

2. TŠWELETŠO YA KGETHOLOGANYO LE MOYANA WA BOSETŠHABA

2.1 MATSENO

Kgaolong ye go lebelelwa ka mokgwa woo Lentsoane a tšweletšago hlogo ye ka gona mo pading ya gagwe. Go lebelelwa gape hlogo ye pele ga go tswalwa ga Afrika-Borwa ye mpsha gammogo le ka morago ga go tswalwa ga yona.

2.2 KA MOKGWA WOO LENTSOANE A TŠWELETŠAGO HLOGOTABA YE YA KGETHOLOGANYO LE MOYANA WA BOSETŠHABA KA GONA MO PADING YA GAGWE

Lentsoane o tšweletša hlogotaba ya gagwe ka tsela yeo e bonalago gore go na le ntwana magareng ga merafe ye mebedi, e lego Batsonga le Bapedi. O šomišitše malapa a mabedi, e lego lapa la boDikgoneng, e lego lapa la Bapedi le lapa la boMihlothi, e lego lapa la Batsonga. MmagoDikgoneng le Thola ba lwa le Dikgoneng ka baka la gore Dikgoneng o nyaka go nyala Motsonga mola bona ba re a nyale Mopedi wa gabo. Seo re se bona nakong ya ge Kgoteledi a botšiša Dikgoneng gore o tla nyala mosadi neng, gomme Dikgoneng ge a re o hweditše mosadi Pitoria, mmagwe a mo fetola ka go re:

“Lehono gona o mpaletše, ngwana tena! Methepa ga e kaaka mo Gauteng, o no kwa motho a re Nyitoria, Nyitoria. Lehono gona o tloga o ntšheditše bofofu bja gago nyanyeng. Ke be ke re o motho, gomme o mpaletše. Tša gago ka ye nako di nthemiša hlogo gape di ntšofatša go feta. Ga ke sa tseba gore nka reng. Dikgoneng, tša gago nka se di kgone” (letl.5).

Go ya ka setsopolwa se sa mathomo, Kgoteledi o nyaka go kgethela Dikgoneng mosadi yoo yena a bonago eke ke mosadisadi ka ge e le Mopedi wa gabo. Re kwa a mmošša gore methepa ga e kaaka Gauteng, a se ke a mmošša ka mosadi wa go tšwa Pitoria. Kgoteledi o bolela le Dikgoneng ka tsela ya ntwana. Ga a bolele le yena gabotse. Mantšu a “Nyitoria-Nyitoria” a bontšha gabotse gore motho yoo a bolelago o befetšwe. Kgoteledi o bolela gape le gore Dikgoneng o ntšheditše bofofu bja gagwe kgakala, le gore o be a re ke mothomotho. Tše ka

moka di tloga di bontšha gabotse gore Kgoteledi o kgahlanong le mosadi yoo Dikgoneng a nyakago go mo nyala ka ge e se wa mohlobo wa gabo. Thola le yena o ile a botšiša Dikgoneng gore o nyaka go nyala mang. O rile go kwa leina la Mihloti, ya ba ge Dikgoneng a rumotše nose ya semana. Thola o ile a hlakahlakana a šala eke o a gafa ka ge a be a nyaka gore Dikgoneng a nyale Mokgadi ka ge Mokgadi e le Mopedi wa gabo. Re kwa Thola a re:

“Ngwato, ke kgale ke go bona gore o bapala ka Mokgadi. Mokgadi ke tshehlana ya nko ya lenono, ngwana wa leemo le dithwana tša gagwe tšeo di hlakanyago masogana hlogo. Bjale o mmakatša ka wo motsotso o thoma go mpotša ka Mihloti yoo ke sa tsebego le maemo a gagwe” (letl.16).

Setsopolwa se sa ka godimo se re bontšha gore Thola le mmagwe ba nyaka gore Dikgoneng a nyale Mopedi wa gabobona, e sego motho wa mohlobo o šele. Re bona Thola a leka le go reta Mokgadi a re kgane Dikgoneng o tla fetola mogopolo, kganthe go swana fela. Thola o a lebala gore mmapelo o ja serati, le gona namakgapeletšwa e phuma pitša. Thola o tšwela pele ka go re:

“Mokgadi le yena o go rata kudukudu. Mokgadi ke Mopedi, ke ngwana wa gae. Mihloti ke Motsonga gomme ga ke tsebe gore o mo iša kae. Le go bolela ga ke tsebe gore le boledišana bjang?” (letl.16).

Setsopolwa se sa ka godimo se bea taba pepeneneng gore tabakgolo yeo e bakwago ke ya semorafe ka ge Thola a re Dikgoneng a nyale Mopedi gomme Mihloti ke Motsonga ga a swanelwa ke go nyalwa ke Mopedi. Thola o a lebala gore lerato le bipa tšohle e bile ga lena mellwane. O re ge a bolela Moisisane a re: “Never mind the gorilla, the figure counts”. Le gona lerato ga le bone. Dikgoneng ge a fetola Thola o re:

“O re ke Motsonga? Kganthe Batsonga ga se batho? O sola polelo ya gagwe? Polelo ya lerato ke e tee. Mo go lego lerato polelo e timelelwa ke mellwane. Ke bolela seo ke se tsebago. Ga ke lore le gatee” (letl.16).

Dikgoneng o bolela therešo ge a re mo go lego lerato polelo e timelelwa ke mellwane. Ke nnete re swanetše go nyalana ka ge re ratana, e sego ka lebaka la polelo, mmala, ditšo le tše dingwe. Batho ka moka re a swana. Ga re a swanela go nyatša mehlobo ye mengwe. Re

swanetše go amogelana ka ge re sa fapane ka selo. Re a swana. Ga go sa na gore mo go dula Batsonga, mo go dula Bapedi, mo go dula Bašweu. Re lla selo se tee. Re batho ka moka ga rena. Thabo ge a bolela o re:

“Nna tša phapano ya mehlobohlobo ga ke sa di bona. Ke mo re metseng ya Sekgoweng. Go hlakahlakane, dipolelo di a fapana, eupša go rena khutšo le lerato. Mosadi ke botho le matsogo e sego gore ke wa mohlobo ofe” (letl.22).

Setsopolwa se se re bontšha gore taba ye ya merafe le ditšo ga go moo re di tšhabelago gona mo Afrika-Borwa. Re dula le go šoma mmogo re sa bolele polelo e tee le ditšo tša rena di sa swane. Bana ba rena ba tsena dikolo tša batho ba mehlobohlobo go se na bothata le ge magogelathoko a le gona. Mosadi ga se polelo, ke botho le matsogo. Batho ba ka no nyalana e le ba mohlobo o tee, eupša gwa se be le kwano ka lapeng. Thabo le yena o bile le mathata ge a nyala mosadi wa gagwe ka ge e be e se wa mohlobo wa gabo. Re kwa a re

“Thaka, o monna o godile. Dira seo se ratwago ke pelo ya gago. Ge o ka ya le polelo tša bao ba ratago o dira seo se ratwago ke bona, o itshola o sa fetše. Gape o a lebala gore ke e lwele ka Nomsa ge ke se no dira molato. O a tseba gore ba ile ba betha godimo le fase ba re ke Mothosa ga ba mo nyake. Ba ile ba ba ba ya go phophotha molato ba fetša ka go nkgopelela sego sa meetse” (letl.23).

Mantšu a Thabo a bontšha gore re swanetše go emela taba tša rena le ge batho ba ka leka go re kgeloša. Thabo o ile a ganetšwa go nyala mosadi wa Mothosa. Ka ge a ile a emela taba ya gagwe, o feleleditše a hweditše seo a se ratago. Ba gabo ba kgonne le go ya go mo nyalela ka ge ba ile ba lemoga gore batho ga se Bapedi fela, le mehlobo ye mengwe ke batho go swana le Bapedi. Kgoteledi o hloka maitshwaro ka morago ga ge a bona Mihloti ka lapeng la gagwe. Re kwa a re:

“Ngwanenyana, e be la mafelelo o gata ka mo lapeng la ka. Ga ke kwešiše gore sebetenyana sa go no tsena ka mo ga ka o se tšere kae. Naa masogana kua Tshwane a fedile ge o duletše go getlagetla mo morago ga Dikgoneng? Na mehlobo ya geno ga o e hlathe o šetše yo Dikgoneng morago?” (letl.29).

Setsotho se le sona se re bontšha gape bothata bja hlogotaba ya rena. Kgoteledi o botša ngwetši ya gagwe thwii a sa mo swabele le ge go thwe mahlong a motho ga go swane le a mpša. O botšiša ngwetši gore masogana a Batsonga ga a gona naa ge a šetše Dikgoneng morago. O mmotšiša le gore mehlobo ya gabo ga a e tsebe naa. Kgoteledi o tloga a tuka bogale e le ruri. O tloga a sa rate ngwetši ya gagwe. Tšeo ka moka Dikgoneng ga a iše felo ka tšona. Re kwa Dikgoneng a re:

“Mme, Mihloti ke a mo rata, gomme ge lena le sa mo rate, ga ke tsebe. Le ge le ka bolela bjang ka yena, nka se mo tlogele. Ga ke mo ratele lena, ke ithatela yena. Yo le nthatelago yena, le tla inyalela yena, ya ba setseketsake sa lena” (letl.30).

Dikgoneng o botša mmagwe nnete go tšwa pelong ya gagwe. O tloga a bontšha gore o phela ka gare ga Afrika-Borwa ye mpsha yeo e se nago kgethollo ya mebala, ditšo le tše dingwe. O tloga a bontšha gore o kgona go emela taba ya gagwe. Ke mofsa yoo a tsebago ditokelo tša gagwe. Molaotheo wa Afrika-Borwa (1996:15) o re:

“Mang le mang o na le tokelo ya go somiša polelo ya gagwe le go kgatha tema mererong ya setšo sa boikgethelo, fela ga go yo a swanetšego go dira tše ka tsela ye e lego kgahlanong le mabaka a itšego a Molao wa Ditokelo.”

Molaotheo o bea taba pepeneneng gore motho mang goba mang o na le tokelo ya go šomiša polelo yeo a e ratago le go ba le seabe ka go tsenelela go tša ditšo. Se se ra gore Dikgoneng ga a na phošo ge a ratana le Mihloti. Bothata bjo bja kgethollo ya merafe re bo bona gape go metswalle ya boDikgoneng morago ga ge Kgoteledi a ile go kgopela maele go bona. Re kwa Seporo a re:

“Banenyana ba Bopedi ge ba sa hlokwe kua Gauteng o be a tsenwe ke eng ge a šiteletša mehlobo ye mengwe?” (letl.42).

Mantšu a Seporo le ona a bontšha kgethollo ya merafe ka ge a bolela gore Dikgoneng o be a sa bone banenyana ba Bopedi ge a bile a kgetha ngwanenyana wa mehlobo o šele. Se se bontšha gabotse gore bothata bjo bja kgethollo ya merafe ke bjo bogolo mo go rena Mafrika-Borwa, kudu go batho ba bagolo. Seporo o be a swanetše go lamola ntwana, eupša šo o nama a e

nametša thaba a e bona e hlotša. E nama e eta pharela. Ngwatomosadi le yena o nama a e gakatša. Re kwa a re:

“Ruri mologadi bana ba rena ba re bontšha mehlolo. Ke dilo mang le gona tša kae tšeo Dikgoneng a di dirago? O a go bona gore o phela ka go iphokolela, eupša o no tšea taba ya nkgotho o go rweša yona. Ruri, tšeo a lekago go di dira ke tša bošilo bja mafelelo” (letl.42-43).

Mantšu a Ngwatomosadi a bontšha gore o be a befetšwe. Le yena o na le bothata bja kgethollo ya merafe ka ge a bona taba ya Dikgoneng e le ya bošilo. Ntsetšeng le yena o senya hlegere ka go re:

“Bagagešo, ke bona lehono e tswetše mafahla. Ngwana yo wa rena o paletšwe ke go sepela. Lenao la gagwe le mo lahletše malapeng ao a sa tlwaelwago. Bothata bja mathomo ke polelo ya kgarebe ya Dikgoneng. Gape go tloga go le molaleng gore tša segagaborena le tša segagabobona ga di tšeelane mello. Kgarebe tša Bopedi ga di hlokwe. Ge a palelwa re tla mo thuša go mo nyakiša mosadisadi e sego yoo re mo kwagc. Ke šaetša ke realo” (letl.43).

Mantšu a mokgonyana wa Seporo a bontšha gore le yena o na le bothata bja kgethollo ya merafe ka ge a bona eke Dikgoneng o paletšwe ke go kgetha mosadi. Dikgoneng yena o kgethile mosadi wa Motsonga. O bolela gape le ka ditšo gore ga di swane. Go ya ka yena, Dikgoneng o swanetše go nyakelwa mosadi wa Mopedi ka ge yena mong a paletšwe. Tšeo ka moka di bontšha gore Maafrika a sa nyaka thušo ye kgolo mabapi le tša kgethollo ya merafe. Ntsetšeng o be a swanetše go fahlolla batho ba bagolo, eupša šo o napa a e nametša thaba a e bona e hlotša. Phahlakwena le yena o bonala a na le bothata bja go swana le bja Kgoteledi ka ge morwa wa gagwe a robile kgarebe ya Lethosa leoto. Re kwa a re:

“Le rena mono Phaswana o re tlabile. Malobanyana mo ke amogetše lengwalo la go tšwa Yunibesithing ya Fort Hare le rwele mathata. O be a ntsebiša gore o robile kgarebe ya go tšwa Umtata leoto. O re ba tsena go tee Yunibesithing. Ge ke le mo ke lla sa go šiiša” (letl.46).

Mantšu a Phahlakwena a bontšha gore ga a rate ngwetši ya gagwe ka ge e le Mothosa. Bothata bja gagwe le yena ke bja kgethollo ya merafe. Kgoteledi o bonala a tlabilwe ke taba ya Phaswana. Re kwa a re:

“Ruri Phahlakwena, bana ba ba a re hlolela. Bjale o re maikemišetšo a gagwe ke eng?” (letl.47).

Dikgoneng o bonala e le yena sehlola ka ge tšeo a di dirago di sa tlwaelega mohlobong wa gabo. Phahlakwena o kgotsa taba ya morwa wa gagwe ka go re:

“O a di kwa bjale! Ke ona matšhila ao ke sa a nyakego. Gonabjale polelo ya bona še, ke ye thata. Bjale mothwana wa mohuta woo o tlile go bolela le nna bjang gona mo Pshiring? Gape rena ga re Makgowa moo a kago hlwe a ikgateletše ka Sekgowa ge a bolela le rena. Mpotše gore Umtata ke kae!” (letl.47).

Phahlakwena o bonala a na le bothata bja polelo ya ngwetši ya gagwe. Ga a nyake go ithuta yona. O bona polelo yeo e le bothata.

2.3 PELE GA DIKGETHOKAKARETŠO TŠA MATHOMO TŠA GO TSWALWA GA AFRIKA-BORWA YE MPŠHA

2.3.1 DITHUTONG

Go be go na le bothata bja bogolo bja kgethollo gammogo le moyana wa bosetšhaba pele ga dikgethokakaretšo tša go tswalwa ga Afrika-Borwa ye mpsha. Go be go na le moya wa kgethologanyo. Bana ba Bathobašweu ba be ba tsena dikolong tša bona ba le tee go se na bana ba Bathobaso bao ba tsenago dikolong tša bona. Kgethologanyo ye e be e bonala le go bona Bathobašweu ka bobona. Bana ba Maburu ba be ba tsena dikolong tša bona gomme bana ba Maisimane le bona ba tsena go tša bona. Dikolong tša rena Bathobaso go be go rutwa ka Seburu fela.

Dikolong tša rena Bathobaso le gona go be go na le kgethologanyo. Bana ba rena ba be ba tsena dikolo tšeo go bolelwago dipolelo tša bona fela. Go be go sa kgonege gore ngwana wa Mopedi a tsene sekolong sa Batsonga. Ge motswadi a ka gapeletša, ngwana o tla rutwa a ba a boledišwa ka polelo yeo a sa e tsebego. Ngwana o tla kgethollwa a ba a bitšwa ka leina la mohlobo wa gabo. O tla kgethollwa ke barutiši gammogo le bana ba sekolo.

Go be go sa kgonege gore Bathobaso ba tsene dikolong tša Bathobašweu. Bontši bja bana ba Bathobaso bo be bo dula kgole le dikolo. Bana ba be ba sepela leeto le letelele ka maoto ge ba eya dikolong. Maphelo a bona a be a sa bolokega. Ke ka fao bontši bja bana ba Bathobaso bo ilego bja tlogela sekolo. Dikolo tša bana ba Bathobašweu tšona di agilwe kgauswi le fao ba dulago gona. Bana ba Bathobašweu ba be ba rutwa ka polelo ya ka gae. Ke ka fao ba bego ba bonala ba rutegile go feta bana ba Bathobaso. Ba be ba rutwa thuto ya maleba gomme ba rutwa ke barutiši bao ba hlahlilwego. Bontši bja bana ba Bathobaso bo ile bja tlogela sekolo ka ge bo be bo se na tšhelete ya go lefela dithuto, ya go reka dipuku, diaparo tša sekolo gammogo le dijo. Go be go sa kgonege gore morutiši wa Mothomoso a ye a rute bana ba Bathobašweu. Dikolong tša Bathobaso, barutiši ba Bathobašweu ba be ba ruta ka ge ba be ba na le bokgoni ebile ba hlahlilwe go ya ka dithuto tšeo ba di rutago.

2.3.2 MEŠOMONG

Mešomong le gona go be go na le bothata bja kgethollo ya merafe. Go be go sa kgonege gore Mothomoso a hwetše maemo a ka godimo a be molaodi mošomong. Balaodi e be e le Bathobašweu. Mmušo wa kgale o be o laolwa le go bušwa ke Bathobašweu. Bontši bja Bathobaso bo be bo šoma dipolaseng. Ba bangwe ba be ba šoma tekano ya dibeke tše tharo ba sa lefelwe go thwe ba šomela boroko.

Dipankeng le gona go be go na le kgethologanyo. Go be go na le fao go tsenago Bathobaso le fao go tsenago Bathobašweu. Dintlwaneng tša boithomelo le gona go be go na le tša Bathobašweu le tša Bathobaso. Dikantorong tše dintši ge batho ba nyaka thušo go be go thušwa Bathobašweu pele go ka thušwa Bathobaso. Mothomoso le Mothomošweu ba be ba sa lefelwe meputso ya go lekana le ge ba šoma mešomo ya go swana.

2.3.3 MADULO

Kgethologanyo e be e bonala le go mafelo ao batho ba dulago go ona. Batho ba be ba dula go ya ka mehlobo ya gabobona. Go be go na le Mmušo wa Leboa woo o bušago Bapedi. Difatanaga tša bona di be di ngwadilwe gore Leboa. Go be go na le Mmušo wa Batsonga, Bavenda gammogo le mebušo ye mengwe. Batho ba mehlobo yeo le bona ba be ba ngwala difatanaga tša bona go ya ka mehlobo ya bona. Seo e be e tloga e le yona kgethologanyo.

Go be go sa kgonege gore motho wa mohlobo wo mongwe a dule ka go lokologa le batho bao e sego ba mohlobo wa gabo. Ke ka fao ka 1986 go kilego gwa ba le ntwana ya Bapedi le Batsonga motseng wa Mohlatlareng moo go dulago Bapedi le motse wa Moyakayaka moo go dulago Batsonga. Ntwana e ile ya hlolwa ke ge badudi ba Mohlatlareng ba ile ba ya go fepa magoro seolong sa Moyakayaka. Gona fao Motsonga a tšea magoro ao a fepilwego gomme a tšhela ka gare ga diaparo tšeo di aperwego ke Bapedi. Batsonga ba bolela gore Bapedi ba swanetše go fepa magoro diolong tša gabobona tša Mohlatlareng. Ntwana ye e bile ye kgolo kudu ya ba ya tsenwa ke Bapedi ba Lenyenye le Batsonga ba Nkowankowa. Batho ba ile ba

thubelwa difatanaga, dintlo le tšona di ile tša tšhubiwa. Batho ba be ba robala thabeng, mašamong le nokeng ba tšhaba go bolawa ke batho ba mohlobo wo mongwe.

Batho bao ba bego ba le mathateng e be e le bao ba šomago Tzaneen ba dula Lenyenye goba ba dula Moyakayaka. Ka nako yeo difatanaga di be di ngwadilwe gore ke tša Gaza goba Leboa. Go be go le bonolo go ka hlasela boradifatanaga. Batho ba bantši ba ile ba lahlegelwa ke maphelo, dintlo gammogo le difatanaga ka lebaka la kgethologanyo. Bao ba bego ba dula le mehlobo yeo e sego ya gabobona ba ile ba ba mathateng kudukudu. Nnete ke gore ba be ba ka se kgone go lwa le magagabobona. Ge ba ka lemogwa gore ke ba mohlobo o šele, ba be ba bolawa. Ba senyetšwa tšeo e lego tša bona. Sebakwa e le magoro oa a hlotšwego ke Modimo.

2.3.4 MEKGATLONG YA DIPOLITIKI

Mekgatlo ye mengwe ya dipolitiki bjalo ka National Party (NP) le Black Consciousness Movement (BCM) le yona e be e na le kgethologanyo. Mohlobo wo mongwe le wo mongwe o be o na le mokgatlo wa wona. Go be go sa kgonege gore Mothomošweu a be mokgatlong o tee le Mothomoso. Mekgatlo ya rena Bathobaso e be e fokola ka ge e be e se na tšhelete.

2.3.5 DIKEREKENG

Dikerekeng le gona go be go na le bothata bja kgethollo. Batho ba be ba tsena dikereke go ya ka mehlobo ya gabobona. Batho ba be ba sa tswakagane le mehlobo ye mengwe. Le ge o ka gapeletša, wa tsena kereke le batho bao e sego ba mohlobo wa geno, o be o ka se ipshine ka selo. O tla hwetša ba opela ka polelo tša bona, ba bolela polelo yeo o sa e tsebego, thero le yona ya ba ka polelo yeo o sa e tsebego, gwa hloka le tolaki.

2.3.6 DIPANKENG

Dipankeng go be go na le kgethologanyo ye kgolo kudu. Go be go šomišwa Seburu le Seisimane fela. Bašomi e be e le Bathobašweu ba bantši. Dipampiri di ngwadilwe ka Seburu le Seisimane fela. Metšhene ya dipankeng le yona e šomiša Seburu le Seisimane fela. Go be go se bonolo gore motho yoo a sa tsebego maleme a a mabedi a kgone go šomiša metšhene ya dipanka.

2.3.7 KGOKAGANO

Kgethologanyo e be e bonala le mo go kgokagano. Seyalemoya se be se šomiša maleme a mangwe gomme a mangwe a sa šomišwe. Thelebišene le yona e be e šomiša Seburu le Seisimane. Dikuranta le tšona di be di šomiša Seburu le Seisimane fela.

2.4 KA MORAGO GA DIKGETHOKAKARETŠO TŠA MATHOMO TŠA GO TSWALWA GA AFRIKA-BORWA YE MPSHA

2.4.1 DITHUTONG

Go na le diphetogo tše dintši tšeo di tlišitšwego ke go tswalwa ga Afrika-Borwa ye mpsha. Bana ba rena ba tsena dikolo kgauswi le fao ba dulago gona. Bana ba Bathobaso ba tsena dikolo le bana ba Bathobašweu le ge e le gore go na le bana bao ba rutwago ka Seburu le ka Seisimane fela. Ge ngwana wa Mothomoso a nyaka go rutwa le bana ba Maburu ka Seburu o a dumelelwa.

Kgethologanyo e sa no bonala go barutiši ba bangwe le bana ba bangwe ba Bathobašweu. Ge ngwana wa Mothomoso a tsena sekolo ka phapošing e tee le bana ba Bathobašweu o hwetša a kgethollwa gomme a dula a le tee tafoleng. Le ge e le gore taba ye ya kgethologanyo e bonala e hwelela, eupša diphure di sa le gona. Bana ba mehlobo ya go fapana ba kgona go tsena sekolo se tee.

Barutiši ba Bathobaso ba kgona go ruta dikolong tša Bathobašweu. Bothata bjo bo lego gona ke gore bana ba rena Bathobaso ga ba rate go bolela ka dipolelo tša gabobona. Ba rata go bolela ka Seisimane go feta dipolelo tša gabobona. Seo se hlohleletšwa le ke rena batswadi ka ge re ba gapeletša go bolela ka Seisimane ka malapeng a rena. Le ge ba bapala mo mekgotheng ba šomiša sona Seisimane. Bana ba rena ba šitwa ke go bala dipolelo tša gabobona. Seo re se bona kudu mahung ge ngwana a swanetše go bala dikgare. O hwetša ngwana a swara bothata go ka bala polelo ya gabo gomme a kgona go bala Seisimane ka thelelo. Taba ye e bontšha gabotse gore Bathobaso ga ba ikgantšhe ka dipolelo tša gabobona. Ba tšeela dipolelo tša gabobona fase. Seo se ganana le molaotheo wa naga ya gaborena ka ge molaotheo wa naga o re maleme ka moka a a lekana. Ga go leleme leo le fetago a mangwe ka boima. Matšatšing a, dikolong tša Bathobašweu ba nyaka go fediša dipolelo tša Bathobaso. Taba ye e bontšha kgethologanyo le gona go gataka ditokelo tša rena Bathobaso. Molaotheo wa Repabliki ya Afrika-Borwa (1996:15) o re:

“Mang le mang o na le tokelo ya go hwetša thuto ka polelosemmušo goba maleme a semmušo a boikgethelo mo mafelong a thuto a setšhaba moo thuto yeo e tlogago e kgonagala. Go kgonthišiša phihlelelo le phethagatšo ya tokelo ye, mmušo o swanetše go lekola maano ka moka a thuto, go akaretšwa mafelo a thuto a go ruta ka polelo e tee, mo go tlogo hlokomelwa mabaka a a latelago-

- (a) Go se hlaole;
- (b) Kgonagalo; le
- (c) Phišegelo ya go nyaka go phošolla ditlamorago tša melao ya maloba ya kgethologanyo le mekgwa.”

Go ya ka Molaotheo wa Repabliki ya Afrika-Borwa (1996:16), go fediša maleme a mangwe dikolong ke gona go gataka ditokelo tša rena le gona go ba kgahlanong le molawana wa polelo wo o re go:

“Mang le mang o na le tokelo ya go šomiša polelo ya gagwe le go kgatha tema mererong ya setšo ya boikgethelo fela ga go yo a swanetšego go dira tše ka tsela yeo e lego kgahlanong le mabaka a a itšego a Molao wa Ditokelo.”

Le ge go bonala eke Bathobašweu ba sa na le kgethologanyo, le rena Bathobaso ka nako tše dingwe re a ikgatelela ka go etiša Seisimane pele. Motho ge a bolela polelo ya gabo o bona eke e fase.

2.4.2 MEŠOMONG

Morago ga go tswalwa ga mmušo wo mofsa wa Afrika-Borwa, go bonala go na le diphetogo tše dintši mešomong. Bathobaso le bona ba kgona go thwalwa ba ba baetapele mešomong. Le ge e le gore go sa na le kgethologanyo kua le kua, tšie ga e swane le morogo. Gantši ge mošomong maemo a ka godimo a ka swarwa ke mohlobo wo o itšego, o tla hwetša bontši bja bašomi e le ba mohlobo wa gabo. Go tswalwa ga Afrika-Borwa ye mpsha go thušitše gore go be le molao wa go šireletša bašomi. Ditaba tša gore motho o šomela boroko ga di sa šoma. Mothomoso o kgona go laola Mothomošweu. Ditaba tša go hwetša Mothomošweu a bitša Mothomoso gore ke Kaforo di hwile.

Dintlwana tša boithomelo re di šomiša ka moka ga rena go sa lebelelwe mmala le polelo ya motho. Dikantorong kgethologanyo e fedile gomme go thušwa yoo a tlilego pele. Ga go sa lebelelwa mmala wa motho. Maokelong le gona ga go sa na gore a ke a Bathobašweu goba a ke a Bathobaso. Re robala felo go tee gomme mooki wa Mothomošweu a hlokomela molwetši wa Mothomoso. Ga go sa na tšela tša Baasa le tša Mmisisi. Re leboga mmušo wo moswa wa go tliša diphetogo. Molaotheo wa Repabliki ya Afrika-Borwa (1996:7) o re:

“Batho bohle ba a lekana pele ga molao, gomme ba swanetše go hwetša tšhireletšo le kholego tše di lekanago tša molao. Go lekana go akaretša go ba le boipshino bjo bo tletšego bja ditokelo ka moka le ditokologo. Go tšwetša pele phihlelelo ya tekano, magato a semolao le a mangwe ao a hlamilwego ka nepo ya go šireletša le go tšwetša pele batho goba dihlopha tša batho, tše di šareditšwego ke kgetollo a ka tšewa.”

2.4.3 MADULO

Diphetogo di tloga di bonala ka thoko ya madulo ka morago ga go tswalwa ga Afrika-Borwa ye mpsha. Batho ba kgona go dula fao ba ratago go dula gona. Ga go sa na gore fa go dula Batsonga, Bapedi goba mehlobo ye mengwe. Re kgona go dula lefelo le le itšego re se ba mohlobo o tee. Bathobaso ba dula le Bathobašweu felo go tee. Go tloga go kgahliša go bona bana ba Bathobašweu ba bapala le bana ba Bathobaso. Go tswalwa ga mmušo wo moswa go

dirile gore bontši bja Bathobašweu bo boele moo bo tšwago gona. Bathobašweu ba be ba šišingwa Bathobaso. Go be go sa kgonege gore Mothomošweu a namele sefataga gomme Mothomoso a dule le yena ka pele. O be a ka dula le mpša go feta go dula le Mothomoso. Seo se be se tloga se bontšha kgethologanyo. Molaotheo wa Afrika-Borwa (1996:12) o re:

“Mang le mang o na le tokelo ya go ba le bodulo bjo bo lekanego. Mmušo o swanetše go tšea magato a maleba a molao le a mangwe, go ya ka mo o kgonago ka gona, go phethagatša tokelo ye kgato ka kgato.”

2.4.4 MEKGATLONG YA DIPOLITIKI

Mo go mekgatlo ya dipolitiki, mang le mang o na le tokelo ya go kgetha mekgatlo le go kgatha tema mekgatlong woo a o ratago. Ke ka fao re bonago le Bathobašweu ba le gona mekgatlong ya Bathobaso. Molaotheo wa Repabliki ya Afrika-Borwa (1996:9) o re:

“(1) Moagi yo mongwe le yo mongwe o na le tokelo ya go ikgethela go tša dipolitiki moo go akaretšago go-

(a) Hlama phati ya dipolitiki;

(b) Kgatha tema medirong ya, le go kalatša maloko legatong la phati ya dipolitiki, le

(c) Go tšwela phati ya dipolitiki goba maikemišetšo a yona lesolo.

(2) Moagi yo mongwe le yo mongwe o na le tokelo ya go kgatha tema dikgethong tše di lokologilego tša ka mehla tša theramolao ye e hlomilwego go ya ka molao.

(3) Moagi yo mongwe le yo mongwe yo mogolo o na le tokelo ya-

(a) go bouta dikgethong tša lekgotla lefe goba lefe la theramolao leo le hlomilwego go ya ka molaotheo, le go boutela sephiring; le

(b) go ba nkgetheng ditirelong tša setšhaba mme, ge a kgethilwe, a tšee maemo ao.”

2.4.5 DIKEREKENG

Go na le diphetogo tše dintši dikerekeng tša rena. Go tloga ge mmušo o mofsa o thomile, batho ba kgona go tsena dikereke tšeo ba di ratago. Ka kerekeng go opelwa dikopelo tša maleme a go fapana. Moswaramarapo o netefatša gore batho ka moka ba kwešiša polelo yeo a e bolelago goba go nyakiwa toloki. Bathobašweu ba kgona go tsena kereke le Bathobaso. Ga go sa na go tšeelana fase. Bothata bjo bogolo re bo bona mo go baruti ba matšatši a lehono. Ba rata kudu go šomiša Seisimane le ge e le gore ke bona Bathobaso fela. Ba bangwe ba bona o hwetša le Seisimane ba sa se tsebe gabotse. Tabakgolo ke gore ga ba tshepe dipolelo tša bona. Ba rata go šomiša Seisimane kudu go feta maleme a gabobona. Ga ba sa na taba gore ba rerela batho ba mohuta mang. Ga ba na taba le bakgalabje le bakgekolo bao ba sa tsebe go Seisimane. Molaotheo wa Afrika-Borwa (1996:15) o re:

“(1) Batho ba e lego ditho tša sehlopha sa setšo, bodumedi goba polelo ye e swanago ga ba swanela go ganetšwa tokelo, le ditho tše dingwe tša setšhaba seo-

(a) go ipshina ka setšo sa bona, go latela bodumedi le go šomiša polelo ya bona; le

(b) go hloma, go itswalanya le go tšweletša pele setšo, bodumedi le ditlemagano le mekgatlo ye mengwe ya setšhaba.”

2.4.6 DIPANKENG

Afrika-Borwa ye mpsha e thušitše kudu ka dipankeng. Matšatšing a metšhene ya dipanka e šomiša maleme a go fapana. Motho o ikgethela polelo yeo a e ratago gomme a kgona go thušega. Batho ba thušwa ka gore go tlile mang pele, e sego go lebelela mmala.

2.4.7 KGOKAGANO

Re tloga re leboga mmušo wo mofsa woo o tllilego ka diphetogo tše dintši. Dikgokagano le tšona di šomiša maleme a go fapana. Le ge e le gore a mangwe maleme a šomišwa kudu, re leboga gore le maleme a Bathobaso a a šomišwa. Mehlobo ka moka e a amogelwa lefapheng la dikgokagano.

2.5 MAFETŠO

Ke lemogile gore bangwadi ba go swana le Lentsoane (1992), Serudu (1977), Mminele (2008) le Motimele (1997) ba hlaloša hlogotaba ye ka tsela tša go fapana, eupša ditlhalošo tša bona di a nyalelana. Ka moka ba bolela ka kgethollo ya merafe, ditšo, dimelo, polelo, mmala le ditumelo. Ke lemogile gape gore go sa na le bothata bjo bogolo bja kgethollo ya merafe mo Afrika-Borwa. Lentsoane o bontšhitše se ka go somiša lapa la ga Lediga ka ge Kgoteledi, Thola gammogo le meloko ya gabo go ba kgahlanong le Dikgoneng yoo a ithatelago mosadi wa Motsonga. Le ge go le bjalo, Dikgoneng o ile a tšwela pele a bontšha gore batho ka moka re a swana. Lentsoane o tšweleditše hlogotaba ye ya gagwe ka tsela ya maleba. Bothata bjo bja kgethologanyo ya merafe bo sa rena ka malapeng a rena le ge molaotheo o ganana le seo.

KGAOLO YA BORARO

3. TLHALOŠO YA MAITSHWARO A BATHO BA GAMARISHANE MABAPI LE TABA YA DIKAGONENG

3.1 MATSENO

Mo kgaolong ye šedi ye kgolo ke go laetša ka fao mmagoDikgoneng gammogo le batho ba GaMarishane ba sa ratego batho ba mehlobo ye mengwe ka gona.

3.2 MAITSHWARO LE MAIKUTLO A KGOTELEDI

Taba ya Dikgoneng ya go se nyale e hlobaetša Kgoteledi. Re bona a bile a botšiša Dikgoneng ka taba ye. Dikgoneng o rile go bolela gore o nyaka mosadi wa Motsonga, mmagwe a re:

“Lehono gona o mpaletše ngwana tena! Methepa ga e kaaka mo Gauteng, o no kwa motho a re Nyitoria Nyitoria. Lehono gona o ntšheditše bofofu bja gago nyanyeng. Ke be ke re o motho, gomme o mpaletše, tša gago ka ye nako di nthemiša hlogo gape di ntšofatša go feta. Ga ke sa tseba gore nka reng. Dikgoneng tša gago nka se di kgone” (letl.5).

Setsopolwa se tloga se bontšha gabotse gore Kgoteledi o tloga a sa rate seo Dikgoneng a mmošago sona. O tseba gabotse gore Pitoria Dikgoneng o ratana le Mihloti yoo e lego Motsonga. Ke ka lebaka leo re kwago a fetola morwa wa gagwe ka tsela yeo e sa nyakegego. Bothata bja Kgotheledi ke gore ke yena Mopedi gomme o nyaka gore Dikgoneng le yena a nyale mosadi wa Mopedi. Ke ka lebaka leo a rego methepa ga e kaaka mo Gauteng. Kgoteledi o ipona e le wa madimabe ka ge Dikgoneng a sa dire thato ya gagwe. Bothata bjo bo ile bja gola morago ga ge Mihloti a tlile ka ga boDikgoneng. Re kwa Kgoteledi a re:

“Ngwanaka, na o mpontšhang tatago o re lahlile? Ke ra gore ke mang yo o mo tlišitšego ka mo ga ka? Ke ngwana wa mang?” (letl.28).

Dipotšišo tše tša Kgoteledi di bontšha gabotse gore Mihloti ga a amogelwa ka ga Lediga. Mantšu a Kgoteledi a tloga a bontšha gore ga a rate go bona Mihloti ka lapeng la gagwe ebile

o bona eke Dikgoneng o a hlola. Tše ka moka Kgoteledi a di dirago, di a direga mehlobong ya gaborena. Ka setšo sa rena Bapedi, ga re nyale mehlobong ye mengwe. Ge motho a ka lahlega a tšea mosadi mehlobong o šele, mosadi yoo ga a ke a swarwa gabotse. O hwetša le bana ba gagwe ba sa amogelwe ka lapeng. Se mmago Dikgoneng a se dirago ke se se diragalago metseng ye mentši. Batho ba nyala ebile ba nyalwa go ya ka thato ya batswadi, e sego ka thato ya bona. Ge o ka gana go dira thato ya motswadi, o hwetša gantši o lahlelwa matsogo dilong ka moka.

Letšatšing leo la go tla ga Mihloti ka ga boDikgoneng, go ile gwa tsoga ntwaga ye kgolo le mašata, sebakwa e le ngwetši ya Motsonga. Kgoteledi o be a fiša bjalo ka kgoteledi. O ile a gohlola leboelela a lebeletše Mihloti ka mahlo a bogale a re:

“O nkwe gabotse o be o nkwešiše gabotse, ke re ga ke sa nyaka go go bona o gatile gape ka mo lapeng le. Ke a bona, ga o ntsebe gabotse. O no kwa ba mpoela mo mekgotheng le boemeladipese. Ge o sa ntsebe gabotse, ke nna Kgoteledi. Ke re nna ke nna Kgoteledi. Ke fiša bjalo ka kgoteledi. O ka no bapalela malapa a mangwe e sego le la ka” (letl.29).

Setsopolwa se se tloga se bontšha gabotse gore Kgoteledi o tloga a lahlile setšo sela sa rena Bapedi. Kgoteledi ga a na dihlong gore Mihloti o tla reng ka yena. Ka tshwanelo o swanetše gore le ge a befetšwe a se bolele gampe phatlalatša, bjale šo lehono ga a tšhabe go bolela dilo tše dimpe pele ga ngwetši ya gagwe. Seo se bontšha gabotse gore ga a nyake go kwa selo ka Batsonga. Re mmona a bolela thwii le ngwetši ya gagwe a sa swabe. Maitshwaro a Kgoteledi ke ao a tšhošago e le ruri. Seo Kgoteledi a se dirago se direga gantši malapeng a Batsonga. Ge motho a nyetšwe ke Motsonga e le Mopedi, o feletša a hladile ka ge tshwaro e se ye botse ka lapeng. Gantši malapeng a mohuta wo, go bolelwa polelo ya bomosadi, mola ka tshwanelo go swanetše go bolelwe polelo ya bomonna. Seo se laetša gabotse gore taba ya mehlobohlobo e sale bothata bjo bogolo mo go rena badudi ba Afrika-Borwa.

Gantši ka lapeng ge ngwana a sa dire tšeo batswadi ba di nyakago, o šupetšwa tsela gore a ye a itirele go sa kgathalege gore ngwana o na le phošo goba aowa. Kgoteledi le yena o ile go lemoga gore Dikgoneng ga a kwane le taba tše tša gagwe a ntšha bohloko bjoo bo bego bo mo dutše pelong. Ge a bo hlatša o rile:

“Dipolelwana tša gago ngwanaka di ntlabatlabiša dibete moo nkego ke tloga ke betola. Ka mo ke ka ga ka. Ga se ka go hlakanelana le motho. Ge o bona gore matšatši a o monnanyana, tšwela pele o bontšhe ba bangwe e sego nna. Mihloti yoo wa gago nke o go lešitše” (letl.30).

Setsopolwa se se bontšha bopelompe bja Kgoteledi. Go tloga go bonala gabotse gore se a se boletšego ga a gomele morago. Ga a ipone phošo ka ga sephetho sa gagwe ebile o bona Mihloti phošo ya go naganela gore o lešitše morwa wa gagwe. Kgoteledi e tloga e le motho wa go se iše felo ka maikutlo a batho ba bangwe. Ka ga gagwe taba ya ditokelo ga e šome. Seo yena a se naganago ke sona. Ga a na taba le ditokelo tša batho. Gore Dikgoneng ke monna o swanetše go itšeela dipheho aowa, go Kgoteledi e sa no ba ngwana le ge e le monna wa maledu.

Ditlabonyane ke ditlaboima. Ge nako e dutše e eya, taba ya Dikgoneng le yona e ile ya retelela pele. Kgoteledi o lekile go dula taba ya morwa wa gagwe ka marago, gomme ya pala. Kgoteledi o ile a bona bokaone e le go ya GaMarishane go ya go hlalošetša ba meloko ka ga koma yeo Dikgoneng a ba tswaletšego yona.

3.3 MAITSHWARO LE MAIKUTLO A BATHO BA GAMARISHANE

Kgoteledi o rile go fihla GaMarishane a ba anegela tšona. Taba tša Kgoteledi di ile tša ba tlatša dimpa, kudu ka ge Kgoteledi a rile go fetša go hlaloša a thoma go iphumola megokgo. Seporo a fetola ka go re:

“Di a kwala, mologadi, eupša ga di kwale gabotse. Bjale Dikgoneng o gahlane kae le motho yoo wa gagwe? Le gona ke ngwana wa mang?” (letl.42).

Setsopolwa se se tloga se bontšha gabotse gore Seporo le yena ga a kwane le taba ya Dikgoneng. Re bona a bile a botšiša gore ke ngwana wa mang. Seo se laetša gore Seporo le yena taba ya mehlobohlobo ga a e kwešiše. Megokgo ya Kgoteledi le yona e ile ya tokiša mollo. Seporo o ile a tšwela pele a re:

“Banenyana ba Bopedi ge ba sa hlokwe kua Gauteng o be a tsenwe ke eng ge a no šiteletša mehlobo ye mengwe?” (letl.42).

Setsopolwa se se tloga se bontšha gore Seporo le yena ga a iše felo ka mehlobo ye mengwe, go yena batho ke Bapedi fela. Seo se tloga se bontšha gore batho ga ba ikemišetša go amogela mehlobo ye mengwe. Motho le ge a ka dira selo se sebotse bjang kapa bjang, o amogelwa ke mohlobo wa gabo fela. Ngwatomosadi le yena o ile a senya hlegere ka go re:

“Ruri Mologadi, bana ba ba rena ba re bontšha mehlolo. Ke dilo mang le gona tša kae tšeo Dikgoneng a di dirago? O a bona gore o phela ka go iphokela, eupša o no tšea taba ya nkgotho o go rweša yona. Ruri tšeo a lekago go di dira ke tša bošilo bja mafelelo” (letl.42-43).

Setsopolwa se se tloga se bontšha gore mosadi wa Seporo o tloga a feditše le pelo gore Dikgoneng ga a dira tšona ka go nyaka mosadi wa mohlobo o šele. O šetše a feditše ka Mihloti mola a sa tsebe gore ke motho wa mohuta mang. O lebetše gore lerato le bipa tšohle. Ge motho o mo rata, polelo ga se selo ka gore o tla ithuta yona. Mihloti ke motho o swana le Mopedi yo mongwe le yo mongwe. Motho a ka no ba Mopedi, eupša a phalwa ke Motsonga. Tša gore Mihloti ke Motsonga ga di nyake bona. Dikgoneng go na le seo se mo kgahlilego go Mihloti. Seporo o ile a tšwela pele ka go re:

“Nna ke re ge re ka ya le thato ya mošemane yo, re tla segwa ke dinonyana. Ge a ka re o re roma bathong bao re no gana nnang. Ge e le gore o tiile, o ikwa e le yena monnanyana, o tla di phetha a nnoši le bao ba tla bego ba kwana le yena. Tabanyana ye ya gagwe ga re e tsene, ebile ga re e amogele le gatee” (letl.43).

Setsopolwa se se bontšha gore boSeporo le bona ba lahlela Dikgoneng matsogo ka ge a sa dire ya bona thato. Ba lebala gore mmapelo o ja serati, senyakelwa ga a se rate. Ba leka go kitela Dikgoneng setsiba ka ganong ka go mo gapeletša go nyala Mopedi. Ge bona e le batswadi ba sa mo thekge, o tla bona a dirile eng Dikgoneng wa batho? Batswadi ba rena ba dira bjalo ge ba bona o sa eme le bona. Ba lebala gore bafsa ba lehono ba na le ditokelo, kgatelelo yona ga ba e rate. Go thuša eng go nyala mosadi yoo o sa mo ratego? O ka re batswadi ba ka tlogela kgatelelo ya bona, gomme ba lokolla bana ba bona go dira tšeo ba di ratago, ba tlogela go kgethela bana ba bona balekani.

Kgoteledi o ile a etela GaMasemola, gomme a ba hlalošetša taba tša Dikgoneng morago ga ge Phahlakwena a mmotšišitše gore Dikgoneng ga se a goroša naa. Phahlakwena o rile go Kgoteledi:

“Bjale kgarebe yeo o e tsenetsene ka le le rego eng ba gabo ba tletše?” (letl.46).

Setsopolwa se se bontšha gore le Phahlakwena ga a kwane le taba ya Dikgoneng ka ge a bolela gore go tla bjang gore Dikgoneng a nyake Motsonga mola Bapedi ba le gona. Kgoteledi o ile a fetola ka go re:

“Ke tšona tša bafsa gomme re tla di reng? Ba re ke sona sebjalebja. Ba gana le le godimo ge motho a leka go ba bontšha tsela. Mohlomongwe ke gore bona ba badilebadile gomme rena re no di hlodimela” (letl.46).

Setsopolwa se se bontšha gore Kgoteledi o fedile maatla ka ge a bona gore Dikgoneng ga a šute tabeng ya gagwe. O bolela gape le gore bafsa ba galefišwa ke thuto ge ba na le manganga. Kganthe ge e le gore ke thuto, gona e lokile ka ge e dira gore re amogelane mo setšhabeng. Thuto e a re hlabolla. Re kgona go bona dilo ka tsela tša go fapana. Dikgoneng le yena o tšea gore motho ke motho go sa kgathalege gore o bolela polelo efe. Kgoteledi o rile go kwa gore Phaswane yena o ya go nyala Lethosa a re:

“Ruri Phahlakwena, bana ba ba a re hlolela” (letl.47).

Kgoteledi o bolela ge Phaswane e le sehlola ka ge a tseba setšo sa gabo se sa dumele gore ba nyalane le mehlobo ye mengwe. Kgoteledi o a lebala gore re phela mehleng ya tokologo yeo motho mang le mang a nago le tokelo ya go nyala motho yoo a mo ratago go sa kgathalege gore o nyala motho wa mohuta mang. Hleng Bathobašweu le Bathobaso mehleng yeno ba nyalana! Re phela nakong ya Afrika-Borwa ye mpsha ya go se be le kgethologanyo ya merafe.

3.4 MAFETŠO

Tšeo di utolotšwego karolong ye ke gore batswadi ba go swana le Kgoteledi ga ba dumele gore bana ba bona ba dire tšeo ba di ratago. Ba rata go tšeela bana ba bona dipheho. Ge bana

ba bona ba ngangabala ba ba lahlela matsogo. Ga go bohlokwa gore mehleng ye re phelago go yona re gatelele bana ba rena ka go ba kgethela balekani. Bjale ka batswadi, ga re a swanela go tsenatsena ditaba tša bana ba rena. A re ba tlogeleng ba dire ya bona thato. **LA** Namakgapeletšwa e phuma pitša.

4.1 MATSENO

Mo kgwolong ye sešil ye kgole ke go botša ka tso bafša ba fapanego ka maikuto ka gona mabapi le tabe ya Dikgoneng ye go nyale Mihloti yoo e lego Motsonga mola yena e le Mopodi. Go na le hao ba mo thokgago ebile go na le hao ba sa mo thokgago. Go ile go lebelelwa mabaka ao a hlakileletšego maitšwaro a bona, gannogo le go sepele le mabaka.

4.2 MAITŠWARO LE MAIKUTO A BAFŠA BAO BA SA KWANEGO LE TABA YA GO RATANA GA DIKONENG LE MIHLOTI

Dikgoneng o be a na le kgaeledi ya gagwe. Lena le gagwe ke Thola. O ile go bona a palalane le mmagwe, a yo kgopela thuso go Thola ka ge e le motšo yo mofša, a nagana gore mahlomongwe o tla mo tšwela motšola. Dikgoneng o ile a botša kgaeledi ya gagwe gore o nyake go nyale Mihloti, ya le ge a rometše nako ya samana. Thola o ile a hlakahlakana, a fana nke o a gafa. E be e le kgale a emetše matšotšo wa go swana le wona wa 2, bjale o o lveditše. Re kwa Thola a re:

"Ngwato, ke kgale ke go bona gore o bapala ka Mokgadi. Mokgadi ke tshelšana ya nko ya lenono... kgale e mmakafša ka wo matšotšo o thoma go mpošša ka Mihloti yoo ke sa tšebego le nako a gagwe... e re Mokgadi o mo sola kae goba ka eng? Mokgadi ke Mopodi ke ngwana wa gae. Mihloti ke Motsonga gomare ga ka tšebe gore o mo ite kae? Le go bolela ga ke tšebe gore le bolelišana bjeng?" (Jud. 16)

Setšepotšwa se se bantšha gore le ge Thola e le motšo yo mofša, o sa na le dikgopalo tša kgaeledi ya mofša. Dikgoneng o be a nagana gore o tla mo thusa ka gare ga tšebanego yeo a lego ka gare go yona. Šo le yena o mo nako le tšeno a ka gadišo. O re a nyale Mokgadi ka ge e le Mopodi. Ga a nyake go tšeba gore kgaeledi ya gagwe e nna mang. Yena o thoma le

KGAOLO YA BONE

4. MAITSHWARO LE MAIKUTLO A A FAPANEGO MABAPI LE LENYALO LA BATHO BA MERAPE YA GO FAPANA

4.1 MATSENO

Mo kgaolong ye šedi ye kgolo ke go laetša ka fao bafsa ba fapanago ka maikutlo ka gona mabapi le taba ya Dikgoneng ya go nyala Mihloti yoo e lego Motsonga mola yena e le Mopedi. Go na le bao ba mo thekgago ebile go na le bao ba sa mo thekgego. Go ile go lebelelwa mabaka ao a hlohleleditšego maitshwaro a bona, gammogo le go sepela le mabaka.

4.2 MAITSHWARO LE MAIKUTLO A BAFSA BAO BA SA KWANEGO LE TABA YA GO RATANA GA DIKGONENG LE MIHLOTI

Dikgoneng o be a na le kgaetšedi ya gagwe. Leina la gagwe ke Thola. O rile go bona a palelane le mmagwe, a yo kgopela thušo go Thola ka ge e le motho yo mofsa, a nagana gore mohlomongwe o tla mo tšwela mohola. Dikgoneng o ile a botša kgaetšedi ya gagwe gore o nyaka go nyala Mihloti, ya ba ge a rumotše nose ya semana. Thola o ile a hlakahlakana, a šala nke o a gafa. E be e le kgale a emetše motsotso wa go swana le wona woo, bjale o o hweditše. Re kwa Thola a re:

“Ngwato, ke kgale ke go bona gore o bapala ka Mokgadi. Mokgadi ke tshehlana ya nko ya lenono...bjale o mmakatša ka wo motsotso o thoma go mpotša ka Mihloti yoo ke sa tsebego le maemo a gagwe...o re Mokgadi o mo sola kae goba ka eng? Mokgadi ke Mopedi ke ngwana wa gae. Mihloti ke Motsonga gomme ga ke tsebe gore o mo iša kae? Le go bolela ga ke tsebe gore le boledišana bjang?” (letl.16).

Setsopolwa se se bontšha gore le ge Thola e le motho yo mofsa, o sa na le dikgopolo tša kgethollo ya merafe. Dikgoneng o be a nagana gore o tla mo thuša ka gare ga kgakanego yeo a lego ka gare go yona. Šo le yena o mo meletše meno a ka godimo. O re a nyale Mokgadi ka ge e le Mopedi. Ga a nyake go tseba gore kgaetšedi ya gagwe e rata mang. Yena o thoma le

go nyefola Mihloti ka ge e se Mopedi wa gabo. Seo se tloga se bontšha gore Thola le mmagwe ba bina e tee koša. Bjalo ka motho yo mofsa, o be a swanetše go thekga Dikgoneng, gomme a mo thuše go buša pelo ya mmagobona. Bjalo šo o tukiša mollo. Lerato le bipa tšohle. Tšeo Thola a di bonago go Mokgadi ga se tšeo Dikgoneng a di bonago. Dikgoneng o rata Mihloti ka pelo ya gagwe ka moka. Mo go lego lerato, polelo e timelelwa ke mellwane. Thola o tšwela pele ka go re:

“Ke batho, eupša mola o belegwago o kile wa bona mang mo lelokong a tšo nyala mosadi bathong bao? Aowa. Bjale gona le ge ba re lerato le sepela le mmapelolo o ja serati, nke wena o a feteletša” (letl.16).

Thola o bona eke kgaetšedi ya gagwe ga e sa itira, e lebetše gore lerato le bipa tšohle. O nyaka gore Dikgoneng a dire tšeo batho ba bangwe ba di dirago go sa kgathalege gore di lokile naa. O lebetše gore se sengwe le se sengwe se na le mathomo. Go tseba mang, mohlomongwe o tla thuša bao ba tšhabago go nyala mo ba ratago ba tšhaba meloko le batswadi. Thola o tšwela pele ka go re:

“Ga o mpotše selo. Kgarebe tše botsebotse tša Bopedi a di kaaka. O hlwa o ba bona boPheladi, Mahlako, Hunadi, Raesetja, Boledi le boMošopšadi” (letl.17).

Thola o bile o thoma le go nyatša Dikgoneng. Tlhomphe ya gagwe e mo lahlegetše ka baka la go se rate Mihloti. O senya gape ka go bala maina a batho bao ba kgahlago yena. O a lebala gore kobo e kgahla moapari. Bao yena ba mo kgahlago, ga se bao ba kgahlago Dikgoneng. O lebetše gore mogologolo o boletše a re “se bone thola boreledi, teng ga yona go a baba”. Ke ka fao Shakespeare (1997:75) a rego:

“All that glitters is not gold. Often have you heard that told many a man his life hath sold. But my outside to be sold. Gilded tombs do worms infold.”

Moemi le Mabusela (2004:54) le bona ba re:

“Gantši motho o fapana le mekgwa ya gagwe. Bokantle bja motho pele ga mašaba ga se seo a lego sona. Motho ke pelo le hlaologanyo ya gagwe.”

Ditsopolwa tše tša ka godimo di bontšha gore motho ga a swanela go ratwa ka baka la go lebelela bokantle bja gagwe. Motho a ka no bonala e le yo mobotse, efela tša pelong ya gagwe di tsebja ke yena le Modimo fela. Molaotheo wa Repabliki ya Afrika-Borwa (1996:7) le wona o re:

“Batho bohle ba a lekana pele ga molao, gomme ba swanetše go hwetša tšhireletšo le kholego tše di lekanego tša molao. Mmušo ga wa swanela go kgetholla thwii goba ka mokgwa wa tharedi motho mang goba mang, lebakeng le itšego goba mabakeng ao a akaretšago mohlobo, bong, boimana, seemo mabapi le lenyalo, morafe goba setšo, mmala, tshkamelo ya bong, bogolo, bogole, bodumedi, letswalo, tumelo, setšo, polelo le matswalo.”

Go ya ka molaotheo, Thola ga a swanela go kgetholla Mihloti ka baka la setšo le polelo ya gagwe. Molaotheo o bolela phatlalatša ka tekatekanyo gore batho bohle ba swanetše go swarwa ka go lekana. Mihloti le yena o swana le motho yo mongwe le yo mongwe yoo e lego modudi wa Afrika-Borwa. O na le ditokelo le yena ka ge re tseba gore maleme a lesometee ao go bolelwago ka ona mo Afrika-Borwa ke a se mmušo. Thola o a lebala gore motho o nyalwa ka ge a ratiwa, e sego ka baka la polelo ya gagwe. Mihloti o ile a ya ka ga boDikgoneng. Re kwa Thola a re go Mihloti:

“My dear, o ntebelele gabotse. I am very normal. Do not think gore o tla dira dilo the way o ratago ka gona gomme ra go lesa. Be very careful, otherwise you will find yourself in a mess, o bolele o fela o gomela polelo. O nagana gore you are clever. Next time o tla re ke rude ke se bjalo” (letl.29).

Setsopolwa se se bontšha lenyatšo le legolo leo Thola a nago le lona go mogadibo wa gagwe. Go yena mahlong a motho le a mpša, go a swana. Tlhompho le botho di mo lahlegetše. Tlhompho le botho tša Thola di ile tša fela nakong ya ge Mihloti a ile ga boDikgoneng.

4.3 MAITSHWARO LE MAIKUTLO A BAFSA BAO BA THEKGAGO DIKGONENG MABAPI LE TABA YA GAGWE YA GO RATANA LE MIHLOTI

Dikgoneng o rile go bona ka lapeng la gabo a se na thekgo, a ya go mogwera wa gagwe gore a mo thuše ka maele. Ge a fihla ga boThabo, o ile a hlalošetša Thabo mathata a gagwe.

Thabo o rile go Dikgoneng a re:

“Thaka, o monna o godile. Dira seo se ratwago ke pelo ya gago. Ge o ka ya le polelo tša bao ba ratago o dira seo se ratwago ke bona, o tla itshola o sa fetše. Gape o a lebala gore ke e lwele ka Nomsa ge ke se na go dira molato. O a tseba gore ba ile godimo le fase ba re ke Mothosa ga ba mo nyake” (letl.23).

Setsopolwa se se bontšha gore Dikgoneng ga se yena a le tee a kopanego le bothata bja mohuta wo. Thabo le yena o na le mosadi wa Mothosa yoo ba bego ba sa mo rate ka ga gabo. Lehono šo o dutše le yena gabotse ka lapeng. Ga ba sa na mathata go laetša gore batho ka moka ba a swana. Taba ya kgethologanyo ya merafe ga e nyakege, re swanetše go swara batho go swana. Nomsa, mosadi wa Thabo, o laeditše gore motho ke pelo le tilhaologanyo ya gagwe. Go a kgonega gore motho a nyale motho wa setšo sa gabo, efela mollo ba se o gotše. Ga go hlokege gore ge motho a nyala a lebelele mohlobong wa gabo. Motho o swanetše go nyala mo a ratago gona. Ge go kgonega re nyalane le Bathobašweu. Thabo o tšwela pele o re:

“Gape morwa, dilo tše botse o a itirela, ebile le tšona ga di no rotha bjalo ka manna a bana ba Israele lešokeng. Ke šaetša ke go aga ke realo” (letl.24).

Thabo o leka go botša Dikgoneng gore o swanetše go ema senna ge eba o rata Mihloti. A se nyale motho yoo a sa mo ratego ka lebaka la go tšhaba batho. Dilo tše dibotse ga di hwetšege gabonolo. Mogologolo o boletše a re “kodumela moepathutse ga go lehumo leo le tšwago kgauswi”. Thabo o eleditše mogwera wa gagwe gabotse. Dikgoneng o ile a kgotsofala ge a bona a na le bao ba mo thekgago.

Yo mongwe yo a ilego a ema le Dikgoneng ke Kgano. O ile go di utswa ka tsebe ditaba tša Dikgoneng, a kwa a gapeletšega go di botšiša ka botlalo. O ile go di kwešiša a ba sega a re:

“Mo feng seo a se nyakago. Mmapelo o ja serati. Lena le a makatša. Motho ge a senkasenka a nyaka go gola le a gana. Ge a ka itulela a ba kgope le gona le tlile go mo epa. Mo tlogeleng a ikgotsofatše. Ge a rata kgarebe yeo o a e rata” (letl.44).

Mantšu a Kgano a ile a befediša Ngwatomosadi le Kgoteledi ka ge bona ba be ba sa kwane le taba ye ya Dikgoneng. Kgano o be a rereša. Batswadi ga ba swanela go kgethela bana

balekani. Taba tša lerato ke tša batho ba babedi. Batswadi ba swanetše go thekga bana ba bona ge ba ratana ba ba thuše ka maele, e sego go ba kgethela balekani. Tšeo tša go kgethela batho balekani ke tša mehleng ya kgale. Ke ka lebaka leo go bego go na le makarapa. Makarapa a be a kgethelwa basadi ke batswadi ba ona. Ge a boa maikhutšong a matswalo a Morena makarapa a be a hwetša basadi ka malapeng mola ona a na le ba ona mešomong. Ka ge e be e le setlwaedi, monna wa lekarapa le go botšiša ga a botšiše, sa gagwe e be e le go belegiša mosadi yoo bana, eupša go se na lerato.

Bjale bafsa lehono ba tseba ditokelo tša bona. Nako ya kgatelelo e fetile. Ga go thuše selo go kgahla batswadi mola wena o ora mollo wa dikgong tša go se ome. Ke ka fao re bonago batho ba nyalana tekano ya beke tše pedi tše tharo, gomme morago ga kgwetšana tše tharo ba a hlalana. Therešo ya Moswana ya go re “lerato ke sefofu e phethega thwii morago ga go lemoga seo”. Ge motho a rata motho, le ge le ka leka gore yola o thapiša malao le a itshwenya. A ka se ke a le kwa. Le fetoga mafafara ka gore le bolela tšeo lena le gopola gore le ka mo fetoša mogopolo. Tabataba ke gore le phutha phefo ka lepai. Mangwalo a Makgethwa le ona a paka taba ye. A re lerato le bipa tšohle. Tša Dikgoneng e be e le dinyane. Ge e le Phaswane yena o rile leoto la kgarebe ya Lethosa pšhohlo, ya ba morwalo o rwala ke kgarebe ya Lethosa. Re kwa mmagwe a botša Kgoteledi le Ngwatomosadi a re:

“Le rena mono Phaswane o re tlabile. Malobanyana mo ke amogetše lengwalo la gagwe la go tšwa Yunibesithi ya Fort Hare le rwele mathata. O be a ntsebiša gore o robile kgarebe ya go tšwa Umtata leoto. O re ba tsena go tee go na moo yunibesithing. Bjale o le rometše go nna e sego go tatagwe tše o ka rego ke nna ke mo romilego go yo dira mafeela ao a a dirilego. Ge ke le mo ke lla sa go šiiša” (letl.46).

Setsopolwa se se bontšha gore tša Dikgoneng di be di išega ka gore o thomile a bolela le mmagwe ka tšona. Seo se bontšha gore Dikgoneng o be a na le tlhompho. Phaswane yena o šetše a tshetše magora a meraferafe ntle le go botšiša batswadi ba gagwe gore ba di bona bjang. Tšeo Phaswane a di dirilego ke tšeo di tlwaelegilego mehleng ya lehono. O ka se ba sole bana le ditokelo. Motswadi o romela ngwana sekolong, ge a boa, o boa le morwalo. Ge a sa dire bjalo, o boa le mosadi. Ge o re phaphara, kgarebjana ya Lekgowa e go dumediša ka Sekgowa, kganthe ke yona ngwetši ya gago mmotlana. Ke ditokelo mo di tlogo gona. Mopedi o boletše a re ngwana a llela nakana ya mokhura, sehlang le mo nee. Re tlo sola ra reng? Sa

rena ke go amogela ra phetha setšo, ra begela badimo ka ngwetši, ra rea maina a bommaMalesela le bommaMoyagabo gomme badimo ba lala. Bana ba se ke ba re ge ba šitwa ba re ke batswadi ga se ba re lakaletša mahlatse. Gape mantšu a motswadi a na le tlhgonolofatšo le thogako.

Taba ya Phaswane e be e swanetše go ba e le yona e ilego ya fahlolla Kgoteledi, ya ba eke letsolobolo le tšhetšwe ka mabu. A gakala boka phereferere sebešong. Kgoteledi o be a swanetše go ba a ile a amogela ngwetši ya gagwe bjalo ka sebopiwa sa Yo godimodimo. Dikgoneng o ile a leba go Bareng go kgopela maele mabapi le taba ya gagwe le Mihloti. Re kwa Bareng a re:

“Batswadi ba a makatša. Ga o nwe, ga o kgoge ebile ga o sepele le dihlophahlophana. Bjale ge o ikhweleditše mogwera ba re o itheng?” (letl.68).

Mantšu a Bareng a tloga a bontšha gore o thekga Dikgoneng. Ga a mmone phošo. Bareng o tšwela pele ka go re :

“Mogwera, gape Mihloti ke a mo tseba. Ke motho wa tlhompho, lerato, lesego le botho. Bjale ba nyaka ba go lala mabjaleng?” (letl.68).

Tšeo ka moka di boletšwego ke Bareng ke tšeo di nyakegago go motho mang kapa mang. Le ge Mihloti e le Motsonga, o na le dika ka moka tša go ba mosadi wa Mopedi. Motho ga a swanela gore a palelwe go ba le moratiwa wa gagwe ka baka la semorafe goba mohlobo. Re kwa Bareng a kgothatša Dikgoneng a re:

“Kgotlelela o sware Mihloti gabotse, gomme nnete e tla tšwelela” (letl.68).

Mantšu a Bareng a tloga e le ona a maleba a go kgothatša motho yo a kwelego bohloko pelong, kagišanong le bophelong ka kakaretšo. Ke nnete gore kgotlelelo e tswala katlego. Mo tabeng ye ya Dikgoneng, go nyakega kgotlelelo gore a nyale Mihloti. Taba ya Dikgoneng e thekgwa ke motswala wa tatagwe e lego Matšea. Re kwa a re:

“Di a kwala, nna ga ke bone go na le molato. Matšatši a re bona motho a no ikgethela mogwera moo a ratago. Bagologolo ba re mmapelolo o ja serati,

senyakelwa ga a se nyake. Se segolo ke lerato le yona kwano” (letl.69).

Matšea o bonala e le motho yo a hlabologilego ebile a sepela le mabaka. Ga a lebelele motho, efela o lebelela taba. Ke ka fao re bonago a kwešiša taba ya Dikgoneng. O a rereša ge a re mmapelolo o ja serati. Mopedi o e bone ge a re “namakgapeletšwa e phuma pitša”. Malapa a mantši a thubilwe ke taba ya kgapeletšo go se na lerato.

4.4 MABAKA AO A HLOHLELEDITŠEGO MAITSHWARO A BONA

4.4.1 GO SE KOPANTŠHE SETŠO SA BONA LE SA MEHLOBO YE MENGWE

Batho bao ba sa thekgego Dikgoneng ka taba ya gagwe ya go nyala Mihloti ba ka ba ba tšhoga gore Dikgoneng le Mihloti ga se ba mohlobo o tee. Go se be ba mohlobo o tee go ra gore le badimo ba bona ga ba tsebane. Bothata bo ile go ba nakong ya ge ngwetšhi e goroga ka ge badimo ba swanetše go begelwa. Ge ba phasa, ba tla botša badimo gore Mihloti ke wa ga mang, le gona wa moloko ofe? Bothata ke gore badimo ga ba tsebe ditokelo. Bona ba tseba re sa nyale mehlobong ye mengwe. Ka mantšu a mangwe, ba ile go gakanega. Ka setšo sa rena re tseba e le gore se sengwe le se sengwe seo re se dirago se swanetše go thekgwa le go amogelwa ke badimo. Ge o ka se amogelwe ke bona go ra gore bophelong bja gago ka moka o ile go kopana le mathata ka ge badimo ba sa go alela diatla. Ge Mihloti a ka se amogelwe ke badimo ba boDikgoneng, go ra gore lenyalong la bona ba ka se ipshine.

Se sengwe gape ke gore ka setšo sa rena, ngwana o swanetše go nyala goba go nyalwa ga malomeagwe goba ga rakgadiagwe gore dikgomo di boele šakeng. Ka go dira bjalo o tla ba o phethagaditše setšo sa rena Mafrika. Ge o paletšwe ke go dira bjalo, o swanetše go nyala mohlobong wa geno. Ge o dirile bjalo le gona o a dumelelwa ka ge go ka se be le bothata bja go begela badimo.

4.4.2 GO SEPELA LE MABAKA

Batho bao ba thekgago Dikgoneng le bona ba ka ba ba na le mabaka. Ge re lebelela matšatšing a, dilo di fetogile. Tšela tša kgale tša go kgethela bana balekani di hwile. Tšela tša gore motho o swanetše go nyala ga malome goba ga rakgadi ga di sa le gona. Ke ka fao go

thwego mmapel o ja serati, senyakelwa ga a se rate. Molaotheo wa Repabliki ya Afrika-Borwa o re lokolotše.

Bana ba rena ba tseba ditokelo tša bona. Ke ka fao re bonago ba nyala ba bile ba nyalwa fao ba ratago gona. Ditšo tša rena ga ba sa di šala morago. Ba sepela le mabaka. Ga ba sa phasa. Bona ba tshepa Modimo fela gore ke Yena a tlogo ba thuša mathateng a bona. Ge o ka ba gapetša go nyala goba go nyalwa fao ba sa ratego, o tla itshola ka ge ba ile go tlogela balekani bao, ba ikgethela bao ba ba ratago. Ke ka fao go thwego namakgapeletšwa e phuma pitša. Bana ba rena matšatši a, ba nyalana le Bathobašweu. Mosadi wa gona o hwetša a sa kgone go dira selo. O nyalelwa mmala fela mola rena re tseba go thwe mosadi ke tšhwene o lewa mabogo. Ba ba ditokelo ga re sa tseba gore re tla re basadi ba gona ba lewa eng. Re ka se ba sole, ke tšona ditokelo. Ge re bolela ba re re sepela le mabaka. Molaotheo wa naga o a ba thekga.

4.5 MAFETŠO

Tšeo di utolotšwego kgaolong ye ke gore mehleng ya tllhabologo le ditokelo mo Afrika-Borwa, go sa na le batho ba go swana le boThola bao e lego ba bafsa, gomme ba phela bophelo bjola bja kgale, bja kgatelelo le kgethollo. Lentsoane o laetša gore Thola o sa na le bothata le mehlobo ye mengwe. Thola o phetlile dipuku, efela mo gona thuto e gakilwe ke difero. Le ge ba re thuto ke yona e fahlollago motho, yena o bonala a sa le tala ebile a swaraswariša legano la temokrasi. Yena le mmagwe ba bonala ba lekana ka dikgopolo. Mmagwe ka gore thuto ya sekolo e sa ka ya mo lema, bjalo go reng le ba mahlo ba kgopša go swana le difofu. Fa o bona motho a tlaiša thuto, a e dutše godimo bjalo ka sekoko ka moraleng. Le ge ba go lemoga ba hlaboša lentšu ba re ga go dirwe bjalo, sefofu se gana se re nna ka ga gaborena ga re nyalane le bašele.

Le ge diphure di bonala di selaganya mo bophelong, re leboga go bona bafsa ba go swana le Thabo, Phaswane, Bareng le ba bangwe ba bontšha gore ga ba gogele thoko bjalo ka majelathoko a a pelego. Se se re ruta gore re se ke ra bona eke ke mafelelo a bophelo ge re fela re phura maswika ka gare ga megodu ya go apewa gabotse. Re phela mehleng ya tokologo yeo yo mongwe le yo mongwe a swanetšego go swarwa gabotse a sa kgethollwe go ya ka morafe wa gabo. Pukukgethwa e re ke mo go botse bjang ebile go ratega bjang ge bana

ba motho ba dutše mmogo ba ratana. Ba bjalo ka makhura a ela maledung a Arone. Se segolo ke lerato.

5. DIPOELO TSA KGETHOLOGANYO YA MERAFE GO TSWA PUKUNG YA LENTSOANE

5.1 MATSENO

Mo kgabang ye badi ye kgalo ke go latela diporik tša kgethologanyo ya merafe go tšwa pukung ya ya Lentsoane gantšaga le bophelo ka kakaretšo.

5.2 DIPOELO TSA KGETHOLOGANYO YA MERAFE GO TSWA PUKUNG YA LENTSOANE

Ka labaka li go se magale go Kgoteledi go moka re gagwe a maitšha gore o nyaka go nyala Mihloli, re bona go diraga tše di latelago.

5.2.1 GO DIRWA BOHATHATELO NTLA LE DITHERUŠANO

5.2.1.1 Ka lapeng go thosa go se ba base, go tšaga diekwa le maitšha

Tšeo re di bona nakong ya go Dikgoneng le magale re bafša dimbe ba go Mihloli. Mmagwe o ile a se mo fetole gabasa, gona fae gwa thosa go tšaga maitšha a magalo, sebakwa e le go Dikgoneng e nyaka go nyala Maitšha maitšha maitšha a magalo a nyala Mope-di. Go ile gwa se fetole maitšha. Thata le yaro ile go di kwe a bafšwa kudu, gomme re bona Dikgoneng a bile a diraga phošša go maitšha e le go le yaro a bafšwa ka go kreactšeni ya gagwe o se bešene le yaro gabasa. Ka lapeng ga go se le base, mongwe ke mongwa. Le go ba robata, ba robata ba re le dikgopi. Go latela tše ka moka re kwa Kgoteledi a re:

"Lethano gona o mpašela, ngwana tšha! Methopa ga e kaaka mo Gantšeng o re kwa mošho a re Nyitoria, Nyitoria. Lethano gona o tšaga o utšheduše bohliša hja gago nyanyeng. Ke le ke re o maitšha, gomme o mpašela. Tša gago ka ye nako di nthunliša hlogo gape di utšafela go tšha. Ga ke sa tšela gona tša reng Dikgoneng, tša gago nka se di kgore" (J 1:6).

KGAOLO YA BOHLANO

5. DIPOELO TŠA KGETHOLOGANYO YA MERAPE GO TŠWA PUKUNG YA LENTSOANE

5.1 MATSENO

Mo kgaolong ye šedi ye kgolo ke go laetša dipoele tša kgethologanyo ya merape go tšwa pukung ye ya Letsoane gammogo le bophelo ka kakaretšo.

5.2 DIPOELO TŠA KGETHOLOGANYO YA MERAPE GO TŠWA PUKUNG YA LENTSOANE

Ka lebaka la go se amogele ga Kgoteledi ge morwa wa gagwe a mmošša gore o nyaka go nyala Mihloti, re bona go direga tše di latelago:

5.2.1 GO DIRWA BOITHATELO NTLE LE DITHERIŠANO

5.2.1.1 Ka lapeng go thoma go se be bose, go tsoga dintwa le mašata

Tšeo re di bona nakong ya ge Dikgoneng le mmagwe ba bolela ditaba ka ga Mihloti. Mmagwe o ile a se mo fetole gabotse, gona fao gwa thoma go tsoga mašata a magolo, sebakwa e le ge Dikgoneng a nyaka go nyala Motsonga mola mmagwe a nyaka a nyala Mopedi. Go ile gwa se felele moo. Thola le yena o ile go di kwa a befelwa kudu, gomme re bona Dikgoneng a bile a dira phošo ya go mmetha e le ge le yena a lefeletša ka ge kgaetšedi ya gagwe e sa bolele le yena gabotse. Ka lapeng ga go sa le bose, mongwe ke mongwe. Le ge ba robala, ba robala ba na le dikgopi. Go laetša tše ka moka re kwa Kgoteledi a re:

“Lehono gona o mpaletše, ngwana tena! Methepa ga e kaaka mo Gauteng o no kwa motho a re Nyitoria, Nyitoria. Lehono gona o tloga o ntšheditše bofofu bja gago nyanyeng. Ke be ke re o motho, gomme o mpaletše. Tša gago ka ye nako di nthemiša hlogo gape di ntšofatša go feta. Ga ke sa tseba gore nka reng. Dikgoneng, tša gago nka se di kgone” (letl.5).

Ge motho a bolela mantšu a Kgoteledi a mmolelwana wa ka godimo, o bolela a kgopišegile le gona ka mašata. Dikgoneng le yena o fetola Thola ka go re:

“O re ke Motsonga? Kganthe Batsonga ga se batho? O sola polelo ya gagwe?
Polelo ya lerato ke e tee. Mo go lego lerato polelo e timelelwa ke mellwane.
Ke bolela se ke se tsebago. Ga ke lore le gatee” (letl.16).

Mantšu a a Dikgoneng a tloga a bontšha gore Dikgoneng o bolela a befetšwe ka ge a rata Mihloti. Dikgoneng o tšwela pele o re:

“Ke sa boeletša ke re le ge o ka reng, boMihloti ga ba fapane le rena ka selo ka ntle le polelo. Re a swana ka lebala, re dula gotee, re lla selo sa go swana. Nna ga ke bone bothata bjoo o lekago go bo tšweletša. Ke re ke batho, le bona ke batho” (letl.16-17).

Ka lapeng la gabo go tloga go bontšha gore go be go se bose. E be e le lapa la mašata.

5.2.1.2 Mašata le dintwa di dira gore lapa le lahlegelwe ke seriti sa lona

Ge batho ba phela ba elwa ka lapeng, ba dira mašata, lapa le a nyatšega. Ye nngwe ya ditokelo ke gore ngwana yo mongwe le yo mongwe o swanetše go ba le legae leo le mo fago tšhireletšo ya maleba. Go ya ka molawana wa ka godimo, ke tshwanelo gore ngwana a phele lapeng leo go lona go bego le khutšo le lerato, lapa leo go lona go se nago mašata ao a ka dirago gore ngwana a šulelwe ke bophelo a be a dume malapa a mangwe. Ge lapa le se na khutšo le feleletša le dira gore ngwana a tšhabe go dula ka go lona, gomme a feleletše a dula metseng ye mengwe goba mekgotheng.

5.2.1.3 Ka lapeng go tsoga lenyatšo

Lapa leo go lona go bago le dintwa le mašata ao a bakilwego ke taba ye ya lenyatšo re e bona nakong ya ge Dikgoneng a botša Thola gore o ratana le Mihloti. Re kwa Thola a re:

“Ga o mpotše selo. Kgarebe tše botsebotse tša Bopedi ga di kaaka. O hlwa o ba bona boPheladi, Mahlako, Hunadi, Raesetja, Boledi le boMošopšadi. Mo

ke no bolela ba bangwe ka ntle le Mokgadi” (letl.17).

Mantšu a a Thola a bontšha lenyatšo go Dikgoneng. Ka setšo sa rena moratho ga a swanela go botša mogolo wa gagwe ka tsela ye. Thola o swanetše go bolela le Dikgoneng ka tlhompho yeo e mo swanetšego, go sa kgathalege gore ba fetana bjang. Lenyatšo la gagwe le dira gore ka lapeng go se be bose. Thola o tšwela pele ka lenyatšo la gagwe go Dikgoneng. O bea polelo ya gagwe ka mokgwa wo:

“Ke ya go bona gore Mihloti o tloga a go gafiša. Tšeo o di bolelago di tloga di go rona, ka gobane rena ga se ra tlwaela ditaba tša go swana le tšeo o di naganago. Bula mahlo, o buše tshaologanyo ya gago ka moka. Se wele dilo godimo, ka gobane mafelolong o tlile go itshola. Ntheeletše ka tša gago tše pedi gore go se ke gwa tla gwa šala namane ya morago yeo e bitšwago nkabe. O nyaka eng go Mihloti mola Mokgadi a le gona, a feleletše? O nyaka eng go mehlobo e šele?” (letl.17).

Setsopolwa se se bontšha lenyatšo leo Thola a tšwelago pele a nyatša Dikgoneng ka lona. Thola ke yo monnyane go Dikgoneng e bile ka tshwanelo Dikgoneng ke tatago Thola ka ge tatagobona a hloko fetše. Mantšu a Thola ao a a botšago Dikgoneng a tloga a bontšha gore Thola ga a sa bona Dikgoneng e le yo mogolo go yena. O bolela le Dikgoneng eke o bolela le ngwana yo monnyane. O be a swanetše go kwa gore Dikgoneng o reng, gomme ge a sa mo kwešiše a mo eletše ka tlhompho le boikokobetšo ka baka la gore tšeo Dikgoneng a di bolelago ga a kwane le tšona. Ke ka fao a bolelago ka tsela yeo ya gagwe ya lenyatšo. Ka mantšu a mangwe, seriti sa Dikgoneng ga se hlompšhe mola Molaotheo wa Repabliki ya Afrika-Borwa (1996:7) mo go tokologo le tšhireletšo ya motho o re:

“Mang le mang o na le tokelo ya bolokologi le tšhireletšo bjalo ka ge e le motho, gomme go tšeo go akaretšwa tokelo ya go se amogwe tokologo ntle le lebaka la go kwagala; go se golegwe ntle le tsheko; go se angwe ke mehuta yohle ya kgaphamadi e ka ba go tšwa setšhabeng goba mathokong a praebete; go se hlorigwe ka mokgwa ofe goba ofe; go se swarwe goba go se hloko fatšwe ka sehlogo, ka go hloka botho goba ka mokgwa wa go nyefola.”

Molaotheo wa Repabliki ya Afrika-Borwa (1996:7) mo go seriti sa botho o iša pele ka go re:

“Motho mang le mang o na le seriti sa gagwe sa seng, le tokelo ya gore seriti seo se hlomphiwe le go šireletšwa.”

Thola o gataka ditokelo tša Dikgoneng go ya ka melao yeo e tsopotšwego ka godimo. Seriti sa Dikgoneng ga se hlomphiwe. Le gona go mo direla mašata ga se tshwanelo ka ge le molaotheo o ganana le seo. Dikgoneng ga a fiwe maatla a go ntšha tša pelong ya gagwe. O gapeletšwa go dira tšeo a sa di ratego. Seo se bontšha gore o ka tlase ga kgatelelo ka lapeng la gabo. Dintwa, mašata le lenyatšo tšeo di lego gona ka ga gabo, di bontšha yona kgatelelo yeo molaotheo o gananago le yona. Dikgoneng ga a na tokelo ya go kgetha mosadi yoo a ratwago ke yena ka lapeng la gabo. O a gatelelwa. Thola o tšwela pele ka go re:

“Ke nnete ya selwana mang yeo e ka bonwago ke wena? Ke maano le makatika a lena bafsa ge le nyaka go tšhaba ka ditlhaologanyo tša bao bjale ba šetšego ba ukametše moletemohlaelathupa” (letl.17).

Thola o nyaditše Dikgoneng moo a bonago gore ga go na selo se sebotse seo Dikgoneng a ka se naganago. Thola o tloga a nyatša kgaetšedi ya gagwe. Ke ka fao a nyakago le go mo tšeela sephetho ka ge a bona eke ga go seo Dikgoneng a ka se dirago se sebotse. Thola o tšwela pele le go nyatša kgaetšedi ya gagwe, re kwa a re:

“Dikgoneng, o ntlogele, segwaela tena. Ge o dira tšeo o di dirago gonabjale o tlogele leina la ka. O ntebelele gabotse, nna ke nna Thola. Nna ke Thola, gomme ge o nyaka go ntseba, o tla ntseba gabotse mo pele ga mothwana yo o mmeilego pele. Ke a bona ke yena a go foraforetšago ebile a go hlakanyago hlogo gore o se hlwe o re bona bjalo ka batho” (letl.29).

Thola o tloga a na le lenyatšo le legolo. O nyaditše dikgoneng gammogo le mogadibo wa gagwe. Lapa le ga le na molao le gatee. Taba ya Dikgoneng e dira gore ka lapeng go se sa rerišanwa ge go tšewa diphetho. Dikgoneng, ka go bona gore ga a na thekgo ka ga gabo, o ile a sepela, a tšama a nyaka maele go batho ba bangwe. Seo a se dirago ke ka ge go se sa nwešanwa meetse a mokgako ka lapeng. Ngwana ebile o tšwa ka difate go tšama a lekola melao ya tsela mola ka ga gabo mmagwe le yena a ka ba morarolli wa ditaba. Mohlomongwe ke ka baka la gore moreku ga a ithekole. Dikgoneng o itšeela diphetho a nnoši. O ile a reka

Toyota Corolla. Ge a dira seo ga a ka a botša mmagwe le ge e le kgaetšedi ya tšona. Taba ye ya sefatanaga e ile ya ba lerumo pelong ya Thola. Re kwa ge a gegea ngwanabo a re:

“Ke gona ge o ipotša gore o monnanna?” (letl.50).

Setsopolwa se se bontšha gore Thola ga a kgahlwe ke sefatanaga seo Dikgoneng a se rekilego. Go tseba mang? Mohlomogwe o dirišwa ke gore ga a ka a botšwa pele sefatanaga seo se rekwa. Dikgoneng le yena ga a na phošo. O bone bokaone e le go homola ka ge a se na thekgo ka lapeng, gomme a phetha ka go itirela boithatelo. Morago ga gore Dikgoneng a imiše Mihloti, bobedi bo ile bja tšea sephetho sa go ya ga magistrata go yo saena. Kgoteledi le Thola ba leswiswing ka taba yeo. Dikgoneng o dirile bjalo ka go boifa le go tseba gore ka gabo ga go thekgo yeo a ka go e latswa go mmagwe le kgaetšediagwe. Dikgoneng o re go mmagwe:

“Ke a kgolwa Mihloti Manganye le a mo tseba. Ke di lebantšhitše go wena, Mme. Mihloti ke mosadi. E lego mosadi, o sa le dithutong kua sepetleleng sa Kalafong. Ka ge ke mo rata kudu, ke bone bokaone e le gore re saene” (letl.77).

Mantšu a Dikgoneng e be e le a go tsebiša mmagwe le Thola gore o dirile bjalo ntle le tumelelo ya bona ka ge a rata Mihloti. Ka tsela yeo Kgoteledi le Thola ba bego ba bontšha Dikgoneng gore ga ba rate Mihloti, ke lona lebaka leo le gapeleditšego Dikgoneng gore a nyalane le Mihloti ba rata goba ba sa rate. Tše dingwe tša dilo di dira gore motho a dire dilo ka kgapeletšo. Go hloka thekgo ga Kgoteledi go dirile gore Dikgoneng a be senganga, gomme a nyale go sa kgathalege gore pula e a na goba phefo e a tšutla naa. Go nyalana ga se papadi, ke kwano ya gore ke tlo hwa le wena botseng le bobeng, diphefong le dipuleng. Dikgoneng o tšere sephetho se sa go šiiša. Ka setšo sa gaborena, ge lesogana le robile kgarebe leoto molato woo bjalo malapa ka bobedi a rerišana mo magareng ga ona go nago le mmaditsela. Morago ga ge kgarebe e phuthologile e boa madibeng, re bona ba bolesogana ba gapa dikgomo ba yo kgopela segameetse. Morago ga fao go a saenwa.

Ngwana wa molahlegi, Dikgoneng, o be a tlo rerišwa ke mang? O be a se na thekgo. O lekile go šireletša Mihloti le lerato la gagwe. Go bonagala gabotse gore Mihloti ke lerapo la Dikgoneng. Gape Mangwalo a Makgwethwa a re mosadi o ntšhitšwe kgopong ya monna. Motho mang goba mang a ka tšea sephetho se sebjalo. E dio ba e le gore mollo ge o sa o ore

ga o ntšhe dipale. Dikgoneng o tshetše molao wa setšo goba wa setho ka baka la bonganga bja mmagwe le kgaetšediagwe.

5.2.1.4 Kgoteledi o thoma go lwala

Go se amogele ga Kgoteledi gammogo le sekgopi sa gagwe di dirile gore a lwale. Morago ga gore Dikgoneng a kgonthiše taba ya gagwe ya go nyalana le Mihloti kua ga magistrata, Kgoteledi o bone setifikarata, a nama a kangwa ke pelo, a wela fase. O be a etšwa mahulo a no lepelela. O ile a išwa bookelong. Tšeo ka moka ke dipelo tša go se amogele le go se rate ngwetši ya gagwe. Kgoteledi, bjalo ka motho yo mongwe le yo mongwe, o ile a ipakela bolwetši bo le kgole le yena. Sebakwasegolo ke go se rate mohlobo wo mongwe. Go kangwa ke pelo mo ga gagwe ke dipelo tša lehloyo leo a bego a na le lona go ngwetši ya gagwe. O be a swanetše go ba a amogetše Mihloti, a mo solele bogobe, a je. Lehono le re bolela dišele ka bomadira-ka-boomo.

Bolwetši bjo bo bonala bo thomile kgale ka ge a be a dula a nagana ka taba ye. Ge e le go kangwa ke pelo e be e le thumo ya papadi yeo ya lehloyo la ngwetši. Go a bonala gore ntwa ye ya ka pelong o e lwele go ba go fihla pelo e ruruga. Ge o ka rua dinkwe ka ga gago o re o tlo tšhošetša bangwe ka tšona di tlile go bolaya wena mong wa tšona. Kgoteledi šo o bakwa le badimo, o lotšha difero tša badimo e sešo ya ba nako. O duma go rongwa ke badimo a sa feletše meno ka moka.

Seo se diragaletšego Kgoteledi ke thuto le go bao ba sa tshwenywago ka taba ya semorafe goba bothata bja mehlobo. Taba ye ya Dikgoneng e re ruta gore re swanetše go tseba gore batho ka moka re a swana. Sa rena ke go ithuta go amogelana. Taba ye ka ga Lediga e ile ya hlola gore le baruti ba tle ka lapeng go tla go eletša Kgoteledi. Go tla ga moruti go ile gwa ba kaonenyana ka ge ka morago ga fao Kgoteledi a ile a bitša ba leloko gore ba yo nyalela morwa wa gagwe.

5.2.1.5 Kgoteledi o ikepetše lebitla

Lehloyo la Kgoteledi go Mihloti le dirile gore bolwetši bja pelo bo mo hlasele. Lehloyo la Kgoteledi le ile la dira gore Dikgoneng a se ke a dula le yena ka lapeng, gomme a inyakele madulo mo kgauswi le yena. Dikgoneng o dutše fao kgauswi le mmagwe a na le mosadi le

ngwana wa gagwe a boifa ka fao mmagwe a sa ratego molekani wa gagwe. Le ge Dikgoneng a be a le kgauswi, Kgoteledi o ile a tšea nako ye telele go yo bona ngwana wa Dikgoneng. Tšatši leo a ilego a lokolla pelo ya gagwe gore o yo bona ngwana, ke tšatši leo a ilego a hlaselwa ke pelo e le ruri, a kgopela tshwarelo go ngwetši ya gagwe. Kgoteledi ka wa gagwe wa lehlabula a re:

“Mihloti, ngwanaka, o a mpona ke tseleng. Ke lego tseleng, go na le tšeo ke sa nyakego gore ke di tlogele morago di fegilwe. O ntshwarele go tšeo ke go dirilego tšona. Go na le diphošo tše ntši tšeo ke di dirilego ke sa itire. Ke be ke sa bone gore mehla e fetogile moo lesogana le ka inyakelago mosadi kae goba kae. Ke be ke nyakile gore yo Dikgoneng a nyale mosadi wa Mopedi e sego wa mohlobo wo mongwe. Bjale ke gona ke bonago gore le ge o le Motsonga, o mosadi wa basadi. Ke a go botša gore ga o fapane le Bapedi bao ke bego ke ba nagana. Mosadi ke mosadi kae goba kae. O ntshwarele. Ngwanaka, o ntshwarele. O mpontšhitše nnete yeo ke bego ke sa e bone. Ke mo lehono o a mphutha. O nkokile ka lerato leo le makatšago” (letl.83).

Mantšu a Kgoteledi a tloga a bontšha gore o itsola bjalo ka sejagobe. Tšeo a bego a di nagana ka ngwetši ya gagwe, di tloga di mo ja pelo. O lemogile diphošo tša gagwe ka motsotso wa mafelelo. Re leboga botho bja gagwe ka motsotso wa mafelelo. Ga se a ka a ya le tšona badimong. Meetse a phumega o ka se a olele. Se segolo ke go lokiša o sa phela. Kgoteledi o ile a kgopela Dikgoneng tshwarelo ka go re:

“Dikgoneng, ngwanaka, le wena o ntshwarele go tšeo ke go dirilego tšona. O hlokomele ngwetši ye ya ka, Mihloti. Mihloti ke ngwetši ya ka. Ke re Mihloti ke ngwetši ya ka, mosadi wa basadi. O mo hlokomele, o tla go hlokomela. O tla go bontšha nnete ya bophelo” (letl.83).

Re rata go leboga Kgoteledi ge a kgona go lemoga gore Mihloti ke ngwetši ya gagwe. Motho o a fetoga, a dira dilo tše dibotse bophelong. Motho yo mongwe le yo mogwe o na le diphošo. Se segolo ke go lokiša diphošo o sa phela. Kgoteledi o ile a laya Thola ka go re:

“Thola, ngwanaka, o swarane le Dikgoneng le Mihloti. Le be ngata. Tšeo di diragetšego di lebalwe, di ribegwe. Ke duma gore go tloga lehono le phele bjalo

ka bana ba letswele. Le thekganeng go tšohle tšeo le di dirago bophelong. Le boteng Modimo. Le Lehlagare ke tla mmegela tšeo ke di bonego, tša nnete ya bophelo. Megokgo yeo ke e tšhollago ke ya lethabo. Ke megokgo ya lethabo yeo le lego dihlatse tša yona. Ke megokgo ya lethabo. Megokgo ya lethabo” (letl.83).

Mantšu a Kgoteledi a tloga e le ona a motswaditswadi yoo a sa nyakego gore koti e lale le yena. Kgoteledi o ile a gatelelwa ke bolwetši gomme a išwa bookelong. O ile a hlokomelwa ke Mihloti. Gona fao Kgoteledi o ile a lemoga gore Mihloti o swana le batho ka moka. O ile a nama a botša Thola, Dikgoneng le Mihloti gore ba swarane gabotse. Morago ga fao Kgoteledi o ile tšea mapara a arogana le lefase la ka keno.

Ka bomadimabe tše ka moka di hlotšwe ke yena mong ka go hloya Mihloti ka lebaka la gore ke Motsonga. Kgoteledi o be a ka ba a sa phela ge nkabe a sa ka a dumela sera seo e lego pelo ya gagwe go beka ngwana wa batho. Ka baka la bofofu bja pelo, ga se a ka a kgona go šomiša sepharamela sa godimo ga molomo go tseba gore Mihloti ke yena a tlo tlogo a mo phutha. Madimabe ke gore nkabe ke ngwana wa morago. Mopedi o a rereša ge a re “a ba belegwe wa pelo ga a tsebje”. Diphego tša go iphahla tšona ke tša gagwe. O be a ka re o dirišwa ke mang goba eng, gona bjang? A ka ba a sa rereše ge a re ke lahleditšwe ke Thola, aretse! Goba ke gona a re kgomo ka mogobeng e wetšwa ke namane?

Ye taba ke tlouthuto seraretšabamegabaruru ba go nyadiša bana ba sešo ba tswalwa. Ba go rata go ja ditšhelete tša botatagobana le tša bana. Re swanetše go ratana bjalo ka Mafrika-Borwa. Kgethollo ya semerafo re be re tseba e le ya ba bašweu kgahlanong le ba baso. Bjale ge e le rena ba mmala wo wešo re tswala dipšhešamare. A mangwe a malwetši re ipiletša ona ka baka la goba le pelo tše ditelele tše dikgolo. Re llela go buša le tšeo di sa re lebanago. Manganga le lehloyo tše ka bobedi ke mpholo pelong ya motho, o ipolaya ka gore o nyaka go buša le tšeo o se bego le taolo ya tšona.

5.3 MAFETŠO

Tšeo di utolotšwego kgaolong ye ke gore se sengwe le se sengwe se na le moputso wa sona. Mobjadi ge a bjala mabele o tla buna mabele, e sego ditloo. Kgoteledi le yena lehloyo la gagwe le ile la mmakela bolwetši bjoo bo ilego bja feleletša ka go mo iša moletemohlaelathupa. Tšeo ka moka e le moputso wa kgethologanyo ya merafe gammogo le

lehloyo. Le rena kgaolo ye e re ruta gore re tlogele kgethologanyo ya merafe. Bana ba rena ba metše ebile ba kwešiša ditokelo tša bona. Ge rena batswadi re ka no ganelela ka gare ga kgatelelo, re tšile go ikgama ka ge bafsa ba rena ba latela molaotheo wa Afrika-Borwa. Go a swanela gore le rena re mele ka gare ga pušo ye ya lehono gore re se tle ra wela melekong. Kgaolo ye e re ruta gape gore se sengwe le se sengwe se na le mathomo le mafelelo.

Ge Kgoteledi a be a ganetša Dikgoneng go nyala Mihlothi, e be e bonala e le taba ye nnyane fela. O be a sa tsebe gore ka le lengwe la matšatši lehloyo leo a bego le lona le tla fetoga lerato. Re mmona bjale ge a le diphateng, lerato la gagwe go Mihlothi le thoma go mela, gomme a thoma go itshola mola nako e šetše e jelwe ke magotlo. Kgoteledi o ile a ipshina ka go hloya Mihloti, kganthe go dira bjalo o be a ikepela lebitla. Ge bjale a thoma go bulega mahlo le be le šetše le sobetše, gomme kgole e le fao a tšwago gona. Bjale re ithuta ka yena gore lehloyo le a bolaya. Ke ka fao Kgwadi ya boMateo e rego rata wa geno bjalo ka ge o ithata, le gona moputso wa sebe ke lehu.

UNIVERSITY OF VENDA
LIBRARY

KGAOLO YA BOSELELA

6. THUMO YA LENGWALONYAKIŠIŠO

6.1 MATSENO

Kgaolo ye e tšweletša mafetšo a lengwalonyakišišo le, go lebeletšwe tšeo di hweditšwego gammogo le ditšhišinyo.

6.2 TŠEO DI HWEDITŠWEGO

Ge ke ruma lengwalonyakišišo le, se segolo seo se tšwelelago ke gore taba ya kgethologanyo ya merafe e sa le bothata bjo bogolo kudu mo go batho ba gaborena. Batho ba bagolo gammogo le bafsa ba sa na le bothata bja kgethologanyo ya merafe. Le ge mmušo wo mofsa o lekile go dira molaotheo wo o bontšhago gore re a swana, ga re a swanela go kgethollana, rena re tšwela pele ka kgethollo yeo. Go amogelana go a pala. Taba ye ke bothata ka malapeng a rena. Bana ba rena ga ba nyalane le ba mehlobo ye mengwe. Ge ngwana a ka gapeletša go nyala mehlobong e šele, mosadi wa gagwe o ile go babelwa ke bophelo. Bana ba gagwe le bona ba bitšwa go ya ka mohlobo wa gabo. Seo se tloga se nyamiša e le ruri. Taba ye ke yona e dirago gore ngwetši le ba bogadi ba se tsenelane.

Mešomong le gona go sa na le bothata bjo bja kgethologanyo ya merafe. Ge go ka hwetšwa moetapele e le Mopedi, o tla hwetša bontši bja bašomi e le Bapedi. Ge re etla tabeng ya maemo gona ga re sa bolela. Maemo a ka godimo a hwetšwa ke ba mohlobo wa gabo. Ke ka fao re bonago bomenetša bo tletše mešomong. Batho ga ba sa thwalwa go ya ka bokgoni, eupša ka bongwanammu gammogo le bošakga. Taba ye ke yona e dirago gore le boetapele bja rena bja mmušo bo palelwe ka ge dilo di sa sepele ka tshwanelo. Yo mongwe le yo mongwe o šomela mpa ya gagwe, e sego setšhaba. Batho ba fiwa mešomo go ya ka mehlobo, e sego ka bokgoni.

Dikolong le gona go sa na le bothata bjo bja kgethologanyo ya merafe. Bana ba rena ba Bathobaso le ge ba tsena dikolong tša Bathobašweu, tshwaro ya bona ga e nape e swana. Taba ya semorafe e sa rena. Le ge go na le dikopano tša batswadi, go bolelwa ka leleme leo Bathobaso ba sa le tsebe go gabotse. Ge go ka hwetšwa ngwana wa Mothomoso a tsena le

bana ba Bathobašweu ka phapošing e tee, o tla hwetša a dutše tafoleng a nnoši. Bana le bona ba sa na le moya wola wa kgethologanyo. Dikerekeng le gona go na le bothata bjo bja kgethologanyo ya merafe. Go bolelwa ka Seisimane seo batho ba bagolo ba sa se tsebe go. Ge e le gore moreri ke Mopedi ga a šomiše Sepedi sa gabo, o bona eke se a mo nyenyefatša, gomme a šomiše Seisimane. Le dikoša go šoma tša Seisimane kudu.

Lentsoane o tšweleditše taba ye ya kgethologanyo ya merafe ka go šomiša malapa a mabedi a mehlobo ya go fapana. Kgoteledi o ile a kgangwa ke pelo, gomme a hlokofala ka baka la go se amogele ngwetši ya gagwe ka ge e le Motsonga. Bothata bjo bo tloga bo agetše.

6.3 DITŠHIŠINYO

Go ya ka dikutollo tša lengwalonyakišišo le, go sa na le mošomo wo montši wo o nyakago gore rena batho re o dire go fediša bothata bjo bja kgethologanyo ya merafe. Tše dingwe tša tše re swanetšego go di dira ke tše di latelago:

6.3.1 Tlhahlo

Bontši bja rena re sa hloka tlhahlo, go sa kgathalege gore ke mofsa goba motho yo mogolo. Mmušo o ka re thuša ka go dira leano la gore go be le mafelo ao re ka yago ra hlahlwa go ona.

6.3.2 Kgokagano

Kgokagano ke ye nngwe yeo e ka dirišwago go ka re thuša go fediša taba ye ya kgethologanyo ya merafe. Go ka šomišwa mekgwa ye mentši ya kgokagano. Mehlala:

6.3.2.1 Seyalemoya

Ge go ka ba le lenaneo leo go lona go ka boledišanwago ka taba ye ya kgethologanyo ya merafe, bothata bjo bo ka fela.

6.3.2.2 Thelebišene

Thelebišene ke ye nngwe ya tšeo di ka re thušago go ka fediša bothata bjo bja kgethologanyo ya merafe. Ge go ka ba le lenaneo leo le re rutago ka taba ye, kudu ka nako ya maetišo, gona pharela ye e ka fela.

6.3.2.3 Dikuranta

Dikuranta le tšona di ka dirišwa go ruta batho gore ba tlogele taba ye ya kgethologanyo ya merafe.

6.3.2.4 Inthanete

Inthanete le yona e ka re thuša go lwantšha taba ye.

6.3.3 Dikopano

Mo go kopanwago le gona go ka thuša go fediša taba ye ya kgethologanyo ya merafe.

Mehlala ye e latelago ya mehuta ya dikopano e ka re tšwela mohola:

- a. Dikopanong tša dikolo
- b. Dikopanong tša setšhaba
- c. Dikerekeng le
- d. Mahung.

Ka go dira bjalo, mohlomongwe pharela ye e ka fela.

- Abraham, J. H. & Hashel, M. 1907. *Race relations*.
<http://www.thinkexist.com/quotations/racism/>
- Adolf, H. 1989. *Race relations*. <http://www.thinkexist.com/quotations/racism/>
- Collier, W. 2012. *Race relation*. <http://www.racerelations.about.com/>
- Encyclopaedia of the people, htm, 2003. *Ethnic group*.
- Fenton, S. 2003. *Ethnicity*. Cambridge, UK: Policy Press.
- Friedrich, O. H. 1968. *Race relations*: <http://www.thinkexist.com/quotations/racism/>
- Geertz, C. 1973. *The Interpretation of Culture*. New York: Basic Books.
- Glazer, N. & Moynihan, D. 1975. *Ethnicity, Theory and Experience*. Boston: Harvard University Press.
- Gluckman, M. 1960. *Tribalism in Modern British Central Africa*. Cahiers d'études africaines, vol. 1.
- Harry, A. B. 1908. *Race relations*. <http://www.thinkexist.com/quotations/racism/>
- Hawkins, J. 1996. *The South African Oxford Dictionary*. (2nd edition). Cape Town: Oxford University Press.
- Isaacs, H. R. 1975. *Basic Group Identity: The Idols of the Tribe*. New York: Oxford University Press.
- Lentsoane, H. M. L. 1992. *Megokgo Ya Lethabo*. Pretoria: Kagiso Publishers.
- Maleta, K. G. 2011. *Tshekaseko ya Kgethologanyo ya Semorafe ka Pukung ya Mminele S.P.P. ya Ngwana wa Mobu*. Unpublished B.A Honours research. Thohoyandou: University of Venda.
- Martin, L. K. 1929. *Race relations*: <http://www.thinkexist.com/quotations/racism/>
- Mminele, S. P. P. 2008. *Ngwana wa Mobu*. Polokwane. Sharp Shoot Publishers.
- Moemi, M. M. & Mabusela, M. M. 2004. *A re Šogeng Thari*. Cape Town: Phumelela Publishers.
- Motimele, M. G. 1997. *Bana ba Mpa*. Cape Town: Maskew Miller Longman.
- Molaotheo wa Repabliki ya Afrika-Borwa*, 1996.
- Nelson, M. 1994. *Race relations*. <http://www.thinkexist.com/quotations/racism/>

Peel, J. D. Y. 1989. *The Culture Work of Yoruba Ethnogenesis*. Cambridge: Cambridge University Press.

Robert, A. B. & Donn, B. 1996. *Social Psychology*. USA: Library of Congress Cataloging.

Serudu, M. S. 1977. *Naga ga di etelane*. Pretoria: J. L. van Schaik.

Shakespeare, W. 1997. *Romeo and Juliet*. Cape Town: Maskew Miller Longman.

Southall, W. 1970. *The Illusion of Tribes*. Leiden: E.J. Brill.

The Educators' Voice. 2010. *Information for Teachers by Teachers*. SADTU.

Thompson, L. 1996. *Racism and apartheid*. <http://www.-cs-students.stanford.edu/~cs201/apartheid.hist.html>

Wikipedia, the free encyclopedia, htm, (2008): *Tribalism*.
<http://www.opensource.org/docs/definition.php>